

CÍSAŘSKÁ POLITIKA

RAKOUSKO-UHERSKO A NĚMECKO
V EVROPSKÉ POLITICE 1906-1914

Aleš Skřivan

CÍSAŘSKÁ POLITIKA

**RAKOUSKO-UHERSKO A NĚMECKO
V EVROPSKÉ POLITICE 1906-1914**

Aleš Skřivan

**NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA**

Recenzovali:

prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.

prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Copyright © Aleš Skřivan, 2022

Cover Illustrations © Žaneta Kortusová, 2022

Cover © Lukáš Tuma, 2022

Photos © Bibliothèque nationale de France, Library of Congress,

Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg, New York Public Library,

Wikimedia Commons, 2022

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0059-9 (print)

ISBN 978-80-278-1147-2 (ePub)

ISBN 978-80-278-1148-9 (mobi)

ISBN 978-80-278-1149-6 (pdf)

OBSAH

Použité zkratky	7
Úvod	9
I. Poslední klidná léta (1906–1908)	13
II. Bosenská krize (1908–1909)	91
III. Mezihra (1909–1912)	229
IV. Balkánské války (1912–1914)	301
V. Před katastrofou (1913–1914)	415
Epilog	465
Bibliografie	469
Nepublikované prameny	469
Publikované prameny	471
Paměti a deníky	473
Tisk	474
Literatura	475
Summary	493
Jmenný rejstřík	497

POUŽITÉ ZKRATKY

Ad. Reg.	Administrative Registratur
BD	British Documents on the Origins of the War 1898–1914
BM	Berliner Monatshefte (v letech 1923–1926 pod titulem Die Kriegsschuldfrage, 1927–1929 Die Kriegsschuldfrage/Berliner Monatshefte, 1930–1944 Berliner Monatshefte/ Die Kriegsschuldfrage)
BPH	Brandenburg-Preußisches Hausarchiv
BS	Balkan Studies
CEH	Central European History
DABH	Diplomatische Aktenstücke betreffend Bosnien und die Herzegowina. Oktober 1908 bis Juni 1909.
DAEB	Diplomatische Aktenstücke betreffend die Ereignisse am Balkan. 13 August 1912 bis 6 November 1913.
DARM	Diplomatische Aktenstücke über die Reformaktion in Mazedonien 1902–1906.
DDF	Documents diplomatiques français 1871–1914
EEQ	East European Quarterly
EG	Europäische Gespräche
EHR	English Historical Review
F.	Fach
GP	Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914
GStA-PK	Geheimes Staatsarchiv – Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
HJ	Historical Journal
HZ	Historische Zeitschrift
IBZI	Internationale Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus. Dokumente aus den Archiven des Zarismus und der Provisorischen Regierung.
inv. j.	inventární jednotka
inv. č.	inventární číslo
JCEA	Journal of Central European Affairs

JCH	Journal of Contemporary History
JMH	Journal of Modern History
KSF	Kriegsschuldfrage
k.	karton
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MM	Militärgeschichtliche Mitteilungen
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MWR	Militärwissenschaftliche Rundschau
MZA	Moravský zemský archiv, Brno
ÖA	Österreich Archiv
ÖAW	Österreichische Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichte
ÖUA	Österreich-Ungarns Außenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des österreichisch-ungarischen Ministeriums des Äußern.
PA	Politisches Archiv
PSQ	Political Science Quarterly
Rep.	Repositur
RHD	Revue d'histoire diplomatique
SEER	Slavonic and East European Review
SÖOSI	Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts
SPHA	Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichrates
SSDR	Stenographische Sitzungsprotokolle der Delegation des Reichsrathes
Sten. Ber.	Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages
VÖOSI	Veröffentlichungen des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts

ÚVOD

Spojenectví Rakousko-Uherska a Německa, vzniklé v roce 1879, bývalo současníky a později zčásti i historiky hodnoceno jako podřízenost slabšího partnera silnějšímu. Tento pohled byl a nepochybně je zjednodušením. Aliance středoevropských velmocí existovala téměř čtyři desetiletí a nejednou podstatným způsobem ovlivnila vývoj mezinárodních vztahů. Nelze však říci, že by její povaha a působení byly vždy jednoznačné. Od samého začátku její existence se mezi partnery projevovaly vážné rozpory, determinované a ovlivňované rozdílností některých jejich základních zájmů v oblasti zahraniční politiky. Porážky v letech 1859 a 1866 znamenaly konec rakouského vlivu na Apeninském poloostrově a v Německu, kde se Habsburkové mocensky angažovali po staletí. Porážka Francie a vznik Německého císařství vzaly v metropoli na Dunaji s konečnou platností vítr z plachet těm, kdož pomýšleli na odvetu za rok 1866 a na obnovu vlivu v německém prostoru. Hlavní a v podstatě již poslední významnou oblastí zahraniční politiky Rakousko-Uherska se stal Balkán, kde se však monarchie opakovaně střetávala se zájmy Ruska. Jestliže v první polovině sedmdesátých let 19. století působení tohoto antagonismu oslabovala existence Spolku tří císařů, pak východní krize v letech 1875–1878 ukázala v ostrém světle divergenci zájmů obou velmocí, již neodstranila ani obnova spolupráce „tří východních dvorů“ na počátku osmdesátých let. Vztah Německa k Rusku, po dvě desetiletí určovaný Bismarckovým kursem, ovlivněným snahou udržovat pokud možno dobré vztahy k Petrohradu, byl v mnoha případech rozdílný. To se projevilo v opačné poloze i po pádu „železného kancléře“, kdy tzv. Nový kurs vedl k podstatnému zhoršení vztahu Německa k Rusku, zatímco Vídeň a Petrohrad dospěly roku 1897 k pozoruhodnému dorozumění o balkánských záležitostech, které fungovalo plných deset let. Také vztahy obou partnerů k Francii byly zřetelně odlišné.

Hlavním německým cílem v období Bismarckova kancléřství bylo udržet Francii v mezinárodní izolaci a navzdory dílčím signálům nebylo možné překonat důsledky války v letech 1870–1871 ve vzájemném vztahu Berlína a Paříže. Naproti tomu vztahy mezi Francií a Rakousko-Uherskem byly většinou korektní, ba dokonce přátelské. Podobně rozdílný byl poměr Německa

a Rakousko-Uherska k Itálii. Zatímco vztahy mezi Berlínem a Římem je většinou možno označit za uspokojivé, tradiční nevraživost mezi Rakousko-Uherskem a Itálií podpisem smlouvy o Trojspolku nebyla eliminována. Lze vcelku bez nadsázky říci, že se vlastně nikdy v úplnosti nepodařilo odstranit podezřívavost, již vůči sobě tito spojenci chovali. Značné rozdíly postupně vznikly ve vztahu Německa a Rakousko-Uherska k Velké Británii. Poměr Vídně a Londýna byl až do bosenské krize v roce 1908 v podstatě téměř trvale přátelský. Vztah Německa a Velké Británie již od doby Bismarckovy osciloval mezi dvěma krajními póly. Na jedné straně se Berlín několikrát marně pokusil o sblížení s Británií a její pevnější připoutání k Trojspolku. Na druhé straně německá koncese na stavbu Bagdádské dráhy a vzrůst vlivu Němců v Turecku, tempo a rozsah německého námořního zbrojení, konkurence na světových trzích – tyto a další faktory ovlivňovaly vzájemný vztah obou velmocí negativně a v posledních letech před první světovou válkou působily stále silněji.

Základním cílem autora je prezentovat a zhodnotit vývoj a proměny vzájemného vztahu obou centrálních mocností v letech 1906–1914, jejich pozici v koncertu velmocí i úlohu na mezinárodní scéně. Pozornost je zcela záměrně a jednoznačně soustředěna na sféru diplomacie a mezinárodních vztahů. Pokud jde o časové vymezení zkoumaného údobí, rok 1906 byl pojat jako východisko především s ohledem na významné personální změny na politické scéně habsburské monarchie. Zejména nástup barona Aehrenthala do funkce ministra zahraničí byl změnou klíčového významu, at již vezmeme v úvahu jeho úsilí o upevnění velmocenského postavení monarchie, či pokus chopit se kormidla trojspolkové lodi. První léta Aehrenthalova úřadování (1906–1908) byla relativně klidným údobím, kdy ještě fungovala *détente* mezi habsburskou monarchií a Ruskem ohledně Balkánu, a Vídeň v dané souvislosti nemusela usilovat o výraznější podporu německého spojence. Klíčovým zlomem, znamenajícím počátek trvalého růstu napětí v mezinárodních vztazích, se stala bosenská anekční krize v letech 1908–1909. Během ní německý kancléř Bülow jednoznačně opustil někdejší bismarckovský kurs vůči rakouské politice na Balkáně a poskytl Rakousko-Uhersku důraznou podporu v jeho sporu s Ruskem a Srbskem. Rusko, oslabené porážkou ve válce s Japonskem i důsledky revoluce v roce 1905, tehdy nemohlo riskovat ozbrojenou konfrontaci a utrpělo diplomatickou porážku, jejíž důsledky měly podstatný vliv nejen na jeho vztah k centrálním mocnostem, ale na celkový vývoj mezinárodních vztahů až do první světové války.

Další fáze, vymezená léty 1909–1912, přinesla ve vztahu Německa a Rakousko-Uherska kolize a především podstatné změny, pokud šlo o limity fungování spojenecké vazby. Nástup Kiderlena-Wächtera do funkce státního sekretáře německého zahraničního úřadu v roce 1910 vedl k závažné změně přístupu Berlína ke spojenci. Nešlo jen o důsledky poněkud jednostranného pokusu dosáhnout zlepšení vztahu k Rusku za postupimské schůzky Viléma II., Mikuláše II. a jejich ministrů. Kiderlen především nebyl ochoten poskytnout podunajské monarchii onen pověstný „bianko šek“ v souvislosti s případnými akcemi na Balkáně a se vši rozhodností usiloval o širší bázi německé zahraniční politiky v rámci velmocenského koncertu, především na základě zlepšení vztahu k Velké Británii. Vídeň oplatila partnerovi svým způsobem stejnou mincí, neboť mu za druhé marocké krize v roce 1911 neposkytla očekávanou diplomatickou podporu a celkem ostentativně dávala najevo, že monarchie nemá v mimoevropských oblastech žádné vitální zájmy.

Důsledky tohoto kursu se měly projevit především v souvislosti s vývojem za balkánských válek (1912–1913), kdy Berlín jednoznačně preferoval spolupráci s Brity před balkánskými zájmy spojence a nebyl příliš ochoten brát na vědomí důsledky oslabování jeho pozice. Kiderlenova smrt na konci roku 1912 však v Německu otevřela cestu k obratu a opětné výraznější podpoře spojence, třebaže nikoli v té míře, již svého času poskytl habsburské monarchii kancléř Bülow. Tlak na Balkáně dal vzniknout hrozbě, že Rakousko-Uhersko bez důrazné podpory Německa ztratí postavení velmoci, či se dokonce v tísní obrátí k Dohodě. Není divu, že za těchto okolností pocítovali v Berlíně hrozbu mezinárodní izolace stále naléhavěji a nechtěli riskovat ztrátu jediného spolehlivého spojence. Proto je také v posledních měsících před vypuknutím první světové války na německé straně zřetelná snaha po upevnění vzájemné vazby. Tým důvod pak Němce po sarajevském atentátu vedl k jednoznačné podpoře habsburské monarchie a prosazování požadavku rázné akce proti Srbsku. Lze tedy říci, že v tomto historicky poměrně krátkém úseku let 1906–1914 vazby Rakousko-Uherska a Německa zdaleka nebyly konstantní a jejich spojenecký vztah prošel několika zčásti podstatně odlišnými vývojovými fázemi. Třebaže ekonomická i vojenská síla jednoznačně předurčovala Německo k dominantní roli, rozhodně nelze říci, že by ji Berlín hrál vždy a za všech okolností. Veden snahou objasnit pozici Rakousko-Uherska se autor snaží hledat a nalézt odpověď na otázku, jaká byla povaha spolupráce centrálních velmocí v jednotlivých vývojových fázích, do jaké míry se v ní projevují důsledky případné závislosti či na druhé straně vzájemných rozporů, ba dokonce rivality.

I. POSLEDNÍ KLIDNÁ LÉTA

1906—1908

Rakousko je těžce nemocné.

Alois Lexa von Aehrenthal

Agenor hrabě Gołuchowski, „ministr císařského a královského domu a zahraničí“ – tak zněl jeho plný titul –, dospěl k názoru, že dále nebude snášet neustálé výpady uherských poslanců v delegacích a ostré útoky maďarského tisku, a rozhodl se odstoupit. Úsilí císaře Františka Josefa I. odvrátit ministra od jeho záměru a zmírnit uherský tlak nebylo úspěšné, a tak v pondělí 22. října 1906 sedmapadesátiletý polský aristokrat na svůj úřad rezignoval. O dva dny později byl jeho nástupcem jmenován dosavadní rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě baron Alois Lexa von Aehrenthal.

Šlo o další klíčovou personální změnu na politické scéně habsburské monarchie v roce 1906. Na podzim dospěl k vyvrcholení „vážný pokus zvládnout domácí situaci pomocí mužů, kteří měli představitost“.¹ První vlaštovkou v tomto ohledu byla rezignace šéfa generálního štábu 18. února 1906. Šlo bezesporu o změnu zásadního významu, neboť polní zbrojmistr hrabě Beck-Rzikowsky, vrstevník a přítel Františka Josefa z mládí, vykonával tuto

*Agenor Maria Adam hrabě
Gołuchowski, rakousko-uherský
ministr zahraničí
v letech 1895–1906.*

¹ BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers, 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990, s. 268.

funkci čtvrt století a těšil se neomezené důvěře panovníka. V červnu vystřídal v čele předlitavského kabinetu prince Hohenloheho Max Vladimír von Beck, někdejší učitel a přítel následníka trůnu arcivévody Františka Ferdinanda d'Este. Nový premiér byl rozhodnut prosadit volební reformu a hodlal zaujmout jednoznačně pevný postoj vůči tlakům z Uher. Je otázkou, zda a do jaké míry ovlivnil ambiciózní následník nominaci Becka a Aehrenthala.² Existují názory, že císař neměl lepší možnost než jmenovat právě jeho,³ dokonce i hrabě Khevenhüller, uváděný jako další možný kandidát,⁴ konstatoval, že od počátku byla jedinou vážně míněnou kandidatura Aehrenthalova.⁵ V maďarských politických kruzích se ještě uvažovalo o nominaci prince Franze Liechtensteina, Aehrenthalova předchůdce ve funkci velvyslance v Petrohradě.⁶ Na druhé straně zcela zřetelný byl vliv arcivévody Františka Ferdinanda na jmenování nového náčelníka generálního štábu, jímž se 18. listopadu 1906 stal polní podmaršálek Franz Conrad von Hötzendorf.⁷ Také skutečnost, že 24. října 1906 barona Pitreicha vystřídal v čele ministerstva války generál von Schönaich, počítal arcivévoda ke svým úspěchům. „Díky bohu, že Gołuchowski a především ten hrozný Pitreich jsou pryč. Jejich nástupci jsou zcela moji muži. S trojlístkem Beck, Aehrenthal, Schönaich se nechá famózně pracovat,“⁸ pochvaloval si v dopise Beckovi z 20. října 1906. Ironií osudu bylo, že v nepřilíš vzdálené budoucnosti mělo dojít k postupnému odcizení ve vztahu Františka Ferdinanda k uvedeným osobnostem. Podstatnou roli jistě sehrála skutečnost, že zejména v případě Aehrenthala a Conrada šlo o výrazně silné individuality, které byly

² MÜLLER, Eugenie Maria, *Der Konflikt Conrad – Aehrenthal*, Diss., Wien 1978, s. 6an.

³ CARLGREN, Wilhelm M., *Iswołsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskriese. Russische und österreichisch-ungarische Balkanpolitik 1906–1908*, Uppsala 1955, s. 100.

⁴ Aehrenthala navrhl císaři Gołuchowski. Kromě Khevenhüllera se zpočátku ještě hovořilo o možné nominaci velvyslance v Londýně hraběte Mensdorffa-Pouillyho. Ten byl osobním přítelem krále Eduarda VII., očekávalo se tudíž, že by mohl podstatně přispět ke sblížení s Británií, aniž by byl oslaben Trojspolek.

⁵ SCHLITTER, Hanns, *Rudolf Graf Khevenhüller*, Wien 1911, s. 29.

⁶ Srov. komentář listu *Berliner Neueste Nachrichten* z 23. 10. 1906.

⁷ MÜLLER, E. M., c. d, s. 12an. Ke vztahu Conrada a následníka trůnu srov. KISZLING, Rudolf, Feldmarschall Franz Graf Conrad von Hötzendorf (1852–1925), in: HANTSCH, Hugo (ed.), *Gestalter der Geschichte Österreichs*, sv. 2, Studien der Wiener Katholischen Akademie, s. 551–565; s. 557.

⁸ KISZLING, Rudolf, *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este. Leben, Pläne und Wirken am Schicksalsweg der Donaumonarchie*, Graz – Köln 1953, s. 94.

sotva ochotny se trvale přizpůsobovat a podřizovat rozkolísané povaze následníka. Pro pozici Františka Ferdinanda rovněž „bylo politováníhodné, že císař s ním konzultoval jen výjimečně, což způsobilo, že byl v izolaci“.⁹

*Alois Lexa von Aehrenthal,
rakousko-uherský ministr zahraničí
v letech 1906–1912.*

*Franz Conrad von Hötzendorf,
náčelník generálního štábu
rakousko-uherské armády.*

Nový šéf na vídeňském ministerstvu zahraničí na Ballhausplatzu se názory i představami od Gołuchowského v mnoha ohledech lišil. Zatímco ten proslul jako tvrdošíjný zastánce *statu quo* a odpůrce jakýchkoli podstatnějších změn, cílem energického Aehrenthala byla silná konstruktivní zahraniční politika, která by vedla k celkovému zlepšení mezinárodního postavení monarchie. Nový ministr „byl rozhodnut oživit ochabující prestiž Rakousko-Uherska a opustil politiku *statu quo* svého předchůdce“.¹⁰ K dosažení tohoto cíle měly vést reformy nového ministra, které se týkaly jak vídeňské centrály, tak zahraniční služby.¹¹

⁹ KISTE, John van der, *Emperor Francis Joseph. Life, Death and the Fall of the Habsburg Empire*, Stroud 2005, s. 201.

¹⁰ GODSEY, Jr., William D., *Aristocratic Redoubts. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*, West Lafayette (Indiana) 1999, s. 106.

¹¹ Tamtéž, s. 102–123.

*Budova na vídeňském náměstí Ballhausplatz,
sídlo rakousko-uherského ministerstva zahraničí.*

Rakouský i německý tisk nominaci přijal většinou velmi pozitivně.¹² „Povolání svobodného pána von Aehrenthala do úřadu ministra zahraničních věcí bylo přivítáno s radostí všemi přáteli klidné a cílevědomé politiky [...], je známou skutečností, že svobodný pán von Aehrenthal je věrným stoupencem Trojspolku, a jmenovitě aliance s Německem pro něj znamená pilíř zahraniční politiky monarchie,“¹³ psal list *Wiener Allgemeine Zeitung*. Byly oceňovány profesionální předpoklady nového ministra i zkušenosti, které získal jako presidiální šéf za ministra zahraničí Kálnokyho.¹⁴ Podle názoru tisku byla jmenováním „vyřešena krize v našem zahraničním úřadu, a neváháme říci, že uspokojivým způsobem“.¹⁵

Baron Aehrenthal byl nepochybně osobností pozoruhodnou a velmi výraznou, ale i značně rozpornou. Za bosenské krize v letech 1908–1909 přivedl habsburskou monarchii na pokraj války, jeho postup v některých případech a souvislostech lze sotva ospravedlňovat. Z nejednoho důvodu je třeba dát zapravdu názoru, že v roce 1908 uvedl do pohybu procesy a události, které

¹² Srov. zprávy a komentáře listů *Allgemeine Zeitung* (Mnichov), *Deutsches Volksblatt*, *Neue Freie Presse*, *Neues Kleines Journal* (Budapešť), *Das Vaterland*, *Wiener Allgemeine Zeitung* a *Die Zeit* z 24. 10. 1906 a vídeňské *Reichspost* z 25. 10. 1906.

¹³ *Wiener Allgemeine Zeitung*, 24. 10. 1906.

¹⁴ *Neue Freie Presse*, 24. 10. 1906.

¹⁵ *Reichspost*, 25. 10. 1906.

ve svých důsledcích znamenaly nezadržitelné směřování ke katastrofě roku 1914.¹⁶ Na druhé straně můžeme narazit na názor, nikoli neopodstatněný, že Aehrenthal chtěl světové válce zabránit.¹⁷ Již hodnocení současníků kolísala od nekritického obdivu až po paušální odsuzování. V dané souvislosti se jeví nezbytným hledat odpověď na otázku, kdo vlastně byl nový ministr zahraničí podunajské monarchie, jaký byl jeho původ, zázemí, dosavadní kariéra a zkušenosti i plány v zahraniční politice.

Alois Leopold Johann Baptist baron Lexa von Aehrenthal se narodil 27. září 1854¹⁸ na Hrubé Skále v Čechách jako syn Johanna Baptisty Lexy von Aehrenthala, předáka ústavověrných německých velkostatkářů. Jeho matka byla rozená hraběnka Thun-Hohensteinová. Americký historik Salomon Wank¹⁹ sledoval v šedesátých letech aehrenthalovskou stopu v českých archívech a prokázal, že „přínejmenším od poslední čtvrtiny sedmnáctého století byli Aehrenthalovi předkové malí rolníci a řemeslníci, kteří žili v Přífbřami a okolí. Byli římskými katolíky a téměř určitě českého původu“.²⁰ Ministrův předek pražský měšťan Johann Anton Lexa byl nobilitován v roce 1790 císařem Leopoldem II. a získal přídomek „von Aehrenthal“. Do stavu baronského byl povýšen ministrův dědeček Johann Baptist Anton Lexa von Aehrenthal v roce 1828.²¹

Budoucí státník studoval nejprve dva semestry v Bonnu, poté pokračoval v právnických studiích v Praze a po absolutoriu nastoupil jako neplacený

¹⁶ Srov. ALBERTINI, Luigi, *The Origins of the War of 1914*, sv. I, London 1952, s. 300; HOJIER, Olof, *Le Comte d'Aehrenthal et ses méthodes diplomatiques*, in: *Revue d'histoire diplomatique* (dále jen RHD), Vol. 41, Paris 1927, s. 373–385; SZILASSY, Julius von, *Der Untergang der Donau-Monarchie*, Berlin 1921, s. 38.

¹⁷ MOLDEN, Berthold, *Alois Graf Aehrenthal. Sechs Jahre äußere Politik Österreich-Ungarns*, Stuttgart, Berlin 1917, s. 213. Berthold Molden měl k Aehrenthalovi velmi blízko, jeho soudy jsou místy dosti nekritické. Na druhé straně mu nelze upřít snahu pochopit složitou osobnost rakousko-uherského ministra zahraničí.

¹⁸ Molden i Hantsch chybně uvádějí jako datum Aehrenthalova narození 27. listopad 1854 Srov. MOLDEN, B., c. d., s. 15, resp. HANTSCH, Hugo, Außenminister Alois Lexa Graf Aehrenthal (1854–1912), in: HANTSCH, Hugo (ed.), *Gestalter der Geschichte Österreichs*, sv. 2, Studien der Wiener Katholischen Akademie, s. 513–526 (dále jen HANTSCH, H., Aehrenthal...); s. 515.

¹⁹ WANK, Salomon, A Note on the Genealogy of a Fact: Aehrenthal's Jewish Ancestry, in: *Journal of Modern History* (dále jen JMH), Vol. 41, No. 3, 1969, s. 319–326.

²⁰ Tamtéž, s. 325.

²¹ Tamtéž, s. 324.

vyslanceký atašé v Paříži. V roce 1878 byl vyslán na zastupitelství, které Vídeň tradičně řadila mezi nejdůležitější – na rakousko-uherské velvyslanectví v Petrohradě, kde působil pět let. V roce 1883 je povolán na ministerstvo do Vídně, jeho „učitelem“ se stal tehdejší ministr zahraničí hrabě Gustav Kálnoky. V roce 1888 se ve funkci legačního rady vrací opět do ruské metropole, s níž je svázána podstatná část jeho diplomatické dráhy. V letech 1895–1899 působil jako vyslanec v Bukurešti a v roce 1899 se jako velvyslanec vrátil potřetí do Petrohradu, odkud byl po sedmi letech působení povolán do úřadu ministra.

Během dlouholetého pobytu v carské říši si Aehrenthal dobře osvojil znalost ruského jazyka i literatury a stal se uznávaným odborníkem na ruské poměry, ať již šlo o problémy z oblasti kulturní, politické či hospodářské. Jako velvyslanec „byl velmi oceňován v politických kruzích Petrohradu a těšil se přízni a důvěře cara“.²² Konzervativní přesvědčení jej dovedlo k názoru, že pro zabezpečení stabilní mezinárodní pozice habsburské monarchie je nezbytný co nejlepší a úzký vztah k Rusku, a „jako přesvědčený stoupenec legitimního řádu a autority se orientoval na konzervativní kruhy Ruska, které spatřovaly destruktivní síly jak v revoluční aktivitě, tak v panslavismu“.²³ V této souvislosti narážíme na rozpor, s nímž se Aehrenthal vyrovnal až za svého působení v úřadě ministra. Je sice vcelku pochopitelné, že „choval sympatie k Rusku“, ale s ohledem na vynikající znalost prostředí, vnitřních problémů i charakteru a cílů ruské zahraniční politiky se jeho „přesvědčení jako politika, že společný postup Ruska a Rakousko-Uherska je pro obě země nutný a výhodný“²⁴ jeví jako obtížně pochopitelný sebeklam. Baron dospěl k názoru, že absolutismus je jedinou formou, jíž je možné efektivně vládnout kolosu carské říše. Avšak jeho představy, že by některé z metod carismu mohly a měly být uplatněny v Rakousko-Uhersku, jistě nesvědčí v jeho prospěch.

Pokud jde o charakterové rysy a odborné dispozice nového císařova ministra, je vhodné nechat promluvit současníky. Samozřejmě narážíme na diametrálně odlišná hodnocení, na rozdíl od uváženějších soudů historiků, vyslovených s odstupem času. Ostatně již „během jeho života hodnocení jeho zahraniční politiky prudce kolísalo. Na jedné straně jí byla vytýkána provokativnost, na druhé straně slabost“.²⁵ Nikdo nevyjadřoval pochybnosti

²² MOLDEN, B., c. d., s. 17.

²³ HANTSCH, H., Aehrenthal..., s. 516.

²⁴ MOLDEN, B., c. d., s. 17.

²⁵ PRIBRAM, Alfred Francis, *Austrian Foreign Policy 1908–18*, London 1923, s. 24.

o jeho schopnostech diplomata a politika, „zdálo se, že nový ministr má dostatek potřebné energie, dynamiky a smyslu pro orientaci“;²⁶ někteří pozorovatelé však brzy postřehli autoritativní přístup Aehrenthala, který nedovoloval svým podřízeným vyjadřovat stanoviska k zahraniční politice. Díky určitým přístupům a vlastnostem se ministr vskutku zdál být mužem 18. století „a jeho politické ideály odpovídaly spíše době absolutismu, v níž pouze monarchové a jejich ministři řídili zahraniční vztahy svých zemí“.²⁷ Rozhodně nebyl impulzivním člověkem, nesnažil se svou politikou nebo vystoupeními získat vliv na veřejnost, přesto, jak konstatoval známý politik Josef Maria Baernreither, „vážností, která jej naplňovala, vyvolával dojem, zesílený jeho klidem a věcností“.²⁸ Ve srovnání s poněkud bezstarostným Gołuchowskim byl Aehrenthal „mužem zcela odlišného ražení“, soudobým pozorovatelům se jevil jako „málomluvný člověk, který přikládá svým slovům zvláštní význam, jenž není vždy identický s tím, jak jsou věci chápány – uzavřený, ambiciózní a pilný muž, s nímž přišly na Ballplatz nové metody a nový duch“.²⁹ Vysoké sebevědomí profesionála, který si uvědomuje svou převahu a kvalitu, klid, věcnost, úžasná pracovitost a silná vůle, široký okruh znalostí i bohaté zkušenosti – všechny tyto dispozice nechaly „vzniknout příznivému dojmu o muži, který zná své řemeslo [...] a může se na sebe spolehnout, o člověku, který si je zcela jist svou věcí“.³⁰

Negativní vlastnosti a dispozice ministrovy však nelze přehlédnout a ponechat stranou. Podle svědectví hraběte Leopolda Berchtolda, který se stal Aehrenthalovým nástupcem v Petrohradu a převzal po jeho smrti vídeňské ministerstvo, měl baron velmi skeptický vztah k lidem, jimž, byť byli z jeho nejužšího okruhu, bezdůvodně nedůvěřoval.³¹ Ostatně jak se například ukázalo v souvislosti s ruským ministrem zahraničí hrabětem Izvolským za bosenské krize, neprojevil se jako příliš dobrý znalec lidí. V daném ohledu však narazíme

²⁶ BRIDGE, F. R., *The Habsburg Monarchy...*, s. 269.

²⁷ CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 99.

²⁸ BAERNREITHER, Joseph Maria, REDLICH, Josef (ed.), *Fragmente eines politischen Tagebuchs. Die südslawische Frage und Österreich Ungarn vor dem Weltkrieg*, Berlin 1928, s. 88.

²⁹ Srov. STEED, Henry Wickham, *The Hapsburg Monarchy*, London 1913, s. 227.

³⁰ KANNER, Heinrich, *Kaiserliche Katastrophenpolitik. Ein Stück zeugenössischer Geschichte*, Leipzig, Wien, Zürich 1922, s. 82.

³¹ HANTSCH, Hugo, *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*, 2 sv., Wien, Graz, Köln 1963, sv. 1, s. 48 (dále jen HANTSCH, H., Berchtold...)

i na zcela opačná svědectví. Například významný diplomat Julius Szilassy popsal Aehrenthala jako „příjemného šéfa, kterého si mohl přát každý mladý atašé“. Za samozřejmé považoval, že ministr vyžadoval od svých podřízených stejné úsilí, jaké vynakládal sám, a v podstatě mu šlo o to „vychovat z každého příslušníka svého úřadu dobrého diplomata“.³²

K pozitivům lze sotva počítat ministrovu nepružnost, tvrdošijnost a zaujatost, s níž setrval na svých stanoviscích. „Pojal-li jednou vůči někomu zášť, uchoval si ji navždy. Dospěl-li k nějakému záměru, nikdy od něj neustoupil. Ani v osobních, ani v politických otázkách nikdy nezměnil jednou utvořený názor, nevyhýbal se žádnému konfliktu nebo sporu.“³³ Spolupracovníkům patrně nebyl příliš příjemný Aehrenthalův občasný sklon k přehnanému byrokratickému puntičkářství. Také vlastnost přehlížet skutečnosti, které nevyhovovaly jeho konceptu, občas vyváděla ministrovu podřízené z míry. Například Berchtold se v Petrohradě nejednou octl mezi dvěma mlýnskými kameny, jež představovala ruská politika a cíle jeho šéfa ve Vídni, a trpce si stěžoval na „hroznou vlastnost Aehrenthala přehlížet ty informace, které se mu nehodí do jeho komplikovaného a vratkého politického záměru“.³⁴

Některé názory a tvrzení je však třeba rozhodně odmítnout. Například stanovisko prince Franze Liechtensteina, rakousko-uherského velvyslance v Petrohradu v letech 1894–1898, že Aehrenthalův postup vůči Rusku byl ovlivněn „lehkomyšlnou politikou diktovanou osobní ješitností“³⁵ je z rodu povrchních soudů. Podobně je možno hodnotit závěr, že během jednání v Buchlovicích v září 1908 šlo Aehrenthalovi v první řadě o blamáž ruského ministra.³⁶

³² SZILASSY, J., c. d., s. 127. Baron Julius Szilassy von Szilas působil v letech 1908–1912 jako legační rada a později mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr na velvyslanectví v Petrohradě, načas byl povolán jako sekční šéf na ministerstvo do Vídně, v letech 1913–1917 byl vyslancem v Aténách.

³³ MÜLLER, E. M., c. d., s. 33.

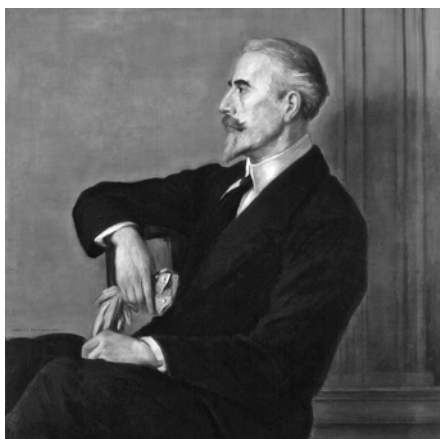
³⁴ HANTSCH, H., Berchtold..., I, s. 136.

³⁵ O tomto Liechtensteinově názoru se zmiňuje německý *chargé d'affaires* ve Vídni hrabě Brockdorff-Rantzau ve zprávě kancléři Bülowovi, Nr. 250 ze 17. září 1908, in: LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (eds.), *Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, (dále jen GP), sv. XXVI/1, Berlin 1926, Nr. 8931, s. 33.

³⁶ KANNER, H., Kaiserliche Katastrophenpolitik..., s. 83.

Je s podivem, že v některých případech i velmi zasvěcení pozorovatelé přispěli, pokud šlo o informace o osobě Aehrenthala, k vytváření vratkých konstrukcí. Například proslulý britský žurnalista Henry Wickham Steed, který jedenáct let působil ve Vídni jako korespondent londýnských *Times*,³⁷ vyslovil závěr, že „Aehrenthal byl český Němec s příměsí židovské krve“,³⁸ a tento původ údajně zajistil ministru podporu židovského tisku a bank i svobodných zednářů, jejichž velkou část podle něj také tvořili židé.³⁹

Steedův názor byl s největší pravděpodobností odrazem působení interpretace, která připisovala Aehrenthalův vliv mimo jiné i ministru údajnému židovskému původu, což nebylo bez souvislosti s dobovými projevy antisemitismu. Ostatně i mnozí ministři spoluhráči na scéně velké mezinárodní politiky sdíleli názor britského novináře. Tak například německý kancléř Bülow ve svých *Pamětech* píše, že „Aehrenthal byl vnukem izraelského obchodníka obchodníka obilím Lexy z Prahy“.⁴⁰

Novinář Henry Wickham Steed.

Podobnému názoru dával v poznámkách na okraji diplomatické korespondence průchod i císař Vilém II., kde s oblibou hovořil o rakouském ministru jako o „Lexovi“. Korunu všemu nasadil ruský ministr zahraničí Alexander Izvolskij, který v návalu zuřivosti označil Aehrenthala za „špinavého žida“.⁴¹ Po první světové válce přešel mýtus o Aehrenthalově židovském původu do publicistiky i odborné literatury,⁴² kde se, kupodivu, udržel až do šedesátých let. Ještě

³⁷ Ke Steedově působnosti v habsburské monarchii blíže viz SCHUSTER, Peter, *Henry Wickham Steed und die Habsburger Monarchie*, Wien, Köln, Graz 1970.

³⁸ Srov. STEED, H. W., *The Hapsburg...*, s. 227.

³⁹ STEED, Henry Wickham, *Through Thirty Years, 1892–1922.*, sv. I, London 1924, s. 302an.

⁴⁰ BÜLOW, Bernhard von, *Denkwürdigkeiten*, sv. II, Berlin 1930, s. 335.

⁴¹ WANK, S., c. d., s. 321.

⁴² Srov. např. GOOCH, George Peabody, *Before the War. Studies in Diplomacy*, sv. I, London, New York, Toronto 1938, s. 369.

v roce 1966 publikoval Hans Heilbronner článek *Hrabě Aehrenthal a ruští židé, 1903–7*,⁴³ v němž v souvislosti s údajným židovským původem vysvětloval Aehrenthalovu schopnost chápat situaci židů v Rusku a poukazoval na jeho „pocit osobní nejistoty jako druhořadého člena rakouské aristokracie“, který podle něj trpěl „vždy přítomným vědomím svého nízkého původu“.⁴⁴ Teprve již zmiňovaná studie Salomona Wanka z roku 1969, založená na archivním výzkumu, přispěla k vyjasnění celé záležitosti.

Pokud jde o pozdější hodnocení osobnosti ministra, pravidelně se v nich objevuje jak ocenění, tak místy značně kritická slova. Vcelku můžeme souhlasit s názorem, že „Aehrenthal byl víc než diplomat, schopný obratně a energicky splnit obtížný úkol. Byl státníkem, který měl přehled v celé oblasti mezinárodní politiky, nechyběla mu odvaha k iniciativě a odpovědnosti a především byl naplněn silnou vírou ve věc své vlasti“.⁴⁵ Baron Aehrenthal byl bezesporu prvotřídním diplomatem staré školy, oddaným věci služby státu a císaři, „ctižádostivý, suchý, neobyčejně pilný, bez duchovního vzletu, žádný mistr formy, bezohledný a tvrdohlavý ve sledování svých cílů, byl připraven kohokoli nechat padnout, jestliže [...] se mu to zdálo užitečným“.⁴⁶ Pohled badatelů se po druhé světové válce stal ještě ostřejším a kritičtějším. Například švédský historik Carlgren zhodnotil Aehrenthala takto: „Neměl žádné oslnivé nadání, nebyl velkým řečníkem ani poutavým vypravěčem. Byl ale rozhodný a činorodý, při sledování svých cílů vytrvalý a vynalézavý. Zdá se, že ho nezatěžovaly úzkostlivost a pochyby, byl bezohledný vůči osobám, které mu stály v cestě.“⁴⁷

Vzhledem k uvedeným charakteristikám nepochybně trochu překvapí skutečnost, že se „Aehrenthalovo jasné sebevědomí, jeho odvážná připravenost převzít odpovědnost a neotřesitelná vůle zachovat velmocenské postavení monarchie pojily s jistou melancholickou skepsí ohledně proveditelnosti jeho úkolu“.⁴⁸ V dané souvislosti je patrně třeba si položit otázku, zda a do jaké míry i na sebevědomého, zkušeného a rozhodného ministra zahraničí působil

⁴³ HEILBRONNER, Hans, Count Aehrenthal and Russian Jewry, 1903–1907, in: JMH, Vol. 38, No. 4, December 1966, s. 394–406.

⁴⁴ HELIBRONNER, H., c. d., s. 395.

⁴⁵ MOLDEN, B., c. d., s. 10–11.

⁴⁶ SIEGHART, Rudolf, *Die letzten Jahrzehnte einer Großmacht. Menschen, Völker, Probleme des Habsburger Reichs*, Berlin 1932, s. 129.

⁴⁷ CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 99

⁴⁸ HANTSCH, H., *Aehrenthal...*, s. 516.

sílící vliv pesimistického názoru na budoucnost monarchie, který v Rakousko-Uhersku bylo možné pozorovat již od devadesátých let 19. století.⁴⁹ Ať tomu bylo v tomto ohledu jakkoli, Aehrenthal nikdy nedal najevo žádné pochybnosti a setrval „ve své bezpodmínečné víře v Rakousko a ve svém úsilí ukázat světu, že je také ještě dosti silné, aby postupovalo samostatně“.⁵⁰

Tvrzení o Aehrenthalově nadměrně ješitnosti spolehlivě vyvrací již sama jeho reakce na nominaci, kdy vyjádřil pochybnost, zda je nejvhodnější osobou pro úřad ministra zahraničí, a vyslovil obavu, bude-li schopen hrát předpokládanou roli neutrálního prostředníka mezi vládami ve Vídni a Budapešti.⁵¹ Po funkci příliš netoužil a povoláním do úřadu byl poněkud zaskočen. Na sklonku svého petrohradského působení se spíše těšil na návrat do Čech a poklidný život v kruhu rodiny, což lze možná vysvětlit tím, že byl dosti uzavřeným člověkem, který nikdy příliš nevyhledával společnost. S tím možná souvisela i skutečnost, že se poměrně velmi pozdě oženil – až v osmačtyřiceti letech v roce 1902, jeho manželkou se stala o sedmáct let mladší hraběnka Paulína Széchényiová, někdejší dvorní dáma arcivévodkyně Isabely. Podle pozdějších vyjádření ministrova syna byl Aehrenthal v Petrohradě sužován zdravotními potížemi, stále se zhoršovala jeho krátkozrakost a často se zmiňoval o svém přání vrátit se na své statky v Čechách a věnovat se pěstování a šlechtění ovoce.⁵²

Barona Aehrenthala však na podzim roku 1906 nečekal poklidný život venkovského šlechtice v rodinném kruhu. Jeho povolání do úřadu ministra zahraničí rakousko-uherské monarchie v evropských metropolích „nevyvolalo ani obavy ani překvapení“.⁵³ V Berlíně sice císař Vilém II. projevil formální politování nad odchodem Gołuchowského, ale předchozí působnost Aehrenthalova jej vedla k názoru, že nový ministr přispěje k upevnění aliance mezi Vídni a Berlínem.⁵⁴

⁴⁹ K otázce onoho „osudového pesimismu“ srov. SKED, Alan, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815–1918*, New York 1992, s. 229–231.

⁵⁰ HANTSCH, H., Aehrenthal..., s. 518.

⁵¹ MÜLLER, E. M., c. d., s. 1, CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 101

⁵² Nešlo jen o náhodnou zmínku z rozmaru, Aehrenthal prokazoval v tomto ohledu odborné znalosti a málokdo ví, že je autorem několika pojednání o pěstování ovoce. Srov. MÜLLER, E. M., c. d., s. 18. Rovněž Carlgren se zmiňuje o svém rozhovoru s ministrovým synem Johannem Aehrenthalem, který jej informoval o otcově přání odejít do ústraní, vysloveném ještě v Petrohradě. CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 101.

⁵³ GOOCH, G. P., *Before the War...*, s. 370.

⁵⁴ Zpráva velvyslance Szögyényho Aehrenthalovi, 25. 10. 1906 (šlo o vůbec první depeši

„Politikou monarchie je politika kontinuity,“⁵⁵ prohlásil Aehrenthal při svém prvním vystoupení před rozpočtovým výborem rakouské delegace⁵⁶ 4. prosince 1906. Když hovořil o kontinuitě, měl nepochybně na mysli i trvání, popřípadě posílení velmocenského postavení Rakousko-Uherska.⁵⁷ V této souvislosti je třeba odpovědět na otázku, jaké bylo mezinárodní postavení monarchie v době ministra nástupu do úřadu. Stejně jako za jeho předchůdce byla spojenecká smlouva s Německem z roku 1879 základním opěrným bodem zahraniční politiky říše, byť vztah k Berlínu nebyl zcela oproštěn rušivých prvků. Ministr byl odhodlán učinit vše, aby představa, že Rakousko-Uhersko je v mezinárodní politice pouhým satelitem Německa, ztratila jakékoli odůvodnění. Vztah k dalšímu spojenci – Itálii – byl v podstatě trvale komplikovanou záležitostí. Tento stav se Aehrenthal rozhodl co nejrychleji zlepšit, třebaže věděl, že na domácí politické scéně bude muset překonat odpor vlivných oponentů. Vztah Vídně a Petrohradu byl v podstatě stabilizován dohodami z let 1897 a 1903, navíc ministr pro udržení dobrého poměru k Rusku mohl využít svých někdejších kontaktů k ruské politické špičce⁵⁸ i skutečnosti, že pro cara byl „persona gratissima“. Nikoli náhodou vyjádřil Petrohrad uspokojení nad Aehrenthalovým jmenováním.⁵⁹ Přesto nemohl baron počítat s tím, že se mu podaří prosadit jeho oblíbenou myšlenku obnovy Spolku tří císařů, vazby mezi Ruskem, Rakousko-Uherskem

novému ministrovi). Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (dále jen HHStA) Politisches Archiv (dále jen PA) III Preußen, Karton (dále jen Kt.) 162, Varia 1906.

⁵⁵ MOLDEN, B., c. d. s. 22.

⁵⁶ Tzv. delegace byly orgánem, v němž zasedalo 60 poslanců vídeňské Říšské rady a 60 poslanců Uherského sněmu. Jejich úkolem bylo řešit problémy, týkající se obou částí monarchie.

⁵⁷ Delegace tehdy zasedaly v Budapešti, uherský tisk přijal exposé nového ministra většinou pozitivně. Užitečný přehled stanovisek a názorů uherských listů (*Alkotmány, A Polgár, Az Ujszág, Budapesti Hírlap, Egyetértés, Függetelen Magyarország, Neuer Pester Journal, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Pesti Napló*) z 5. 12. 1906 srov. Aehrenthalský rodinný archiv, Státní oblastní archiv Litoměřice (dále jen SOA Litoměřice), Kt. 125, inventární číslo (dále jen inv. č.) 133.

⁵⁸ Za svého dlouholetého diplomatického působení v ruské metropoli si Aehrenthal nejen vydobyl uznávanou pozici v diplomatickém sboru, ale získal i významné spojení k předním ruským politikům, jako byli ministerští předsedové Witte a Stolypin, ministři zahraničí Lamsdorff a Izvolskij i ministři vnitra Plehve a Durnovo.

⁵⁹ Zpráva Berchtolda Aehrenthalovi, Nr. 1 B, 12. 1. 1907, in: HHStA, PA X Russland, Kt.130, Berichte 1907/IV.

a Německem, která existovala v sedmdesátých resp. osmdesátých letech a vycházela z konzervativně monarchických principů.⁶⁰ Ačkoli i následník trůnu František Ferdinand soudil, že podstatné zlepšení vztahu s Ruskem by bylo pro monarchii potřebné, císař tomuto řešení nakloněn nebyl a dále sdílel opatrný a rezervovaný postoj Gołuchowského vůči Petrohradu. Proto také, když se počátkem listopadu 1906 Aehrenthal odjel do ruské metropole rozloučit se svými někdejšími hostiteli, nemohl se v nové funkci pokusit uskutečňovat své staré představy a plány. Navíc nový ruský ministr zahraničí – od května jím byl hrabě Alexandr Petrovič Izvolskij – patřil k předním stoupencům orientace Ruska na západní velmoci a pomýšlel především na zlepšení vztahu k Velké Británii. Rakouský ministr se v rozhovorech s Izvolským i carem omezil na obecná prohlášení⁶¹ a nehodlal diskutovat o svých návrzích z let 1904 a 1906. Během slavnostního oběda v Carském Selu, který car pořádal 9. listopadu na Aehrenthalovu počest, se pouze protibritsky orientovaná carevna vyslovila pro obnovu Spolku tří císařů, který označila „za záruku stability v Evropě“.⁶² Izvolskij i car však hostu vysvětlovali, že Rusko nemůže zaujmout vůči balkánským státům, zvláště Srbsku, stejný postoj jako Rakousko-Uhersko a varovali před příliš tvrdým postupem vůči Bělehradu.⁶³

Krátce po Petrohradu navštívil rakouský ministr zahraničí i Berlín. Během jednání s kancléřem Bülowem 14. a 15. listopadu vyslovil pochyby a obavy v souvislosti s osobou Izvolského, poukázal na ješitnost, která nutí ruského ministra vést zdánlivě populární politiku doma i navenek a na Balkáně

⁶⁰ Blíže k Aehrenthalovým plánům v tomto směru viz CARLGREN, Wilhelm M., *The Renaissance des Dreikaiserbundes. Ein großpolitischer Plan Aehrenthals im Jahre 1906*, in: *Historisk Arkiv*, 1–10, Stockholm 1959, s. 1–26.

⁶¹ Srov. Koncepty Aehrenthalových vlastních zápisů o rozhovorech s Izvolským a s carem během audience na rozloučenou, 7. 11. 1906, in: HHStA, PA I. (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXVIIa, Kt. 483, Verhandlungen mit Rußland 1906–1912. Pozoruhodná je skutečnost, že Aehrenthalova návštěva sice neznamenal žádnou vážnější hrozbu pro rusko-francouzské spojení, přesto okamžitě vyvolala obavy francouzské diplomacie z tendencí směřujících k obnově Spolku tří císařů. Zpráva francouzského velvyslance v Petrohradu Bomparda ministru zahraničí Pichonovi 16. 11. 1906, *Documents diplomatiques français* (dále jen DDF), 2e série, sv. X, s. 439an.

⁶² Aehrenthalův zápis o rozhovoru s carem při slavnostním dinner, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten XXXVIIa, Kt. 483 Verhandlungen mit Rußland.

⁶³ Tamtéž.

směřuje k podřizování základního kursu britským představám.⁶⁴ Aehrenthal při těchto rozhovorech konstatoval, že v dané konstelaci je idea obnovy Spolku tří císařů nereálná a „Izvolského, pokud jde o vytvoření důvěrnějších vztahů mezi Ruskem a Rakouskem, shledal daleko méně vstřícným, než byl Lamsdorff“.⁶⁵ To byl jistě jeden z důvodů, které jej vedly k závěru, že je třeba udržet Itálii v Trojspolku.

Po návratu čekala Aehrenthala nelehká úloha na domácí politické scéně. Od konce listopadu 1906 do ledna 1907 zasedaly v rámci obvyklého schématu v Budapešti delegace Říšské rady a Uherského sněmu. Z titulu ministra císařského domu musel předsedat zasedání společné ministerské rady a podílet se na složitých jednáních o vyrovnání mezi rakouskou a uherskou vládou. Pokud šlo o zahraniční politiku, nejdůležitější význam mělo ministrovo vystoupení před rozpočtovým výborem rakouské delegace 4. prosince 1906.⁶⁶ Aehrenthal informoval poslance o svých nedávných jednáních s Bülowem a vazbu k Berlínu prezentoval jako základní pilíř zahraniční politiky monarchie.⁶⁷ Při této příležitosti projevil jednoznačnou vstřícnost na adresu Itálie. Pokud šlo o politiku monarchie na Balkáně, vyslovil se v uherské delegaci pro udržení integrity Turecka. Jeho celkové hodnocení mezinárodního postavení říše bylo pozitivní a optimistické. Aehrenthal prohlásil, že se Vídeň a Petrohrad shodují v názoru na všechny důležité otázky a je možné očekávat další spolupráci na Balkáně, ale varoval před nadměrným stupňováním požadavků v otázce makedonských reforem. Poměr k Velké Británii a Francii označil za „nejlepší“, dokonce vyslovil politování, že mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem neexistují normální obchodní vztahy, a vyjádřil naději ve zlepšení tohoto stavu.

⁶⁴ Zápis Aehrenthala z jednání s Bülowem, 15. 11. 1906, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXVIIa, Kt. 483, Verhandlungen mit Rußland.

⁶⁵ Bülowův záznam z jednání s Aehrenthalem, 16. 11. 1906, tajné, in: GP, sv. XXII, Nr. 7369, s. 50.

⁶⁶ Text Aehrenthalova exposé před rozpočtovým výborem delegace Říšské rady ze 4. 12. 1906, in: *Stenographische Sitzungsprotokolle der Delegation des Reichsrathes*, 41. Session, II. Abschnitt, Budapest 1906–1907, Wien 1907, s. 1an. resp, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Kt. 629, Kabinett des Ministers. Sammlung der Allerhöchster Ansprachen und Exposés der Minister 1897–1918.

⁶⁷ Německý tisk velmi pozitivně hodnotil tuto část ministrova projevu. Zpráva velvyslance v Berlíně Szögyényho Aehrenthalovi z 11. 12. 1906 o reakci německého tisku, zvl. oficiálního listu *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, in: HHStA, PA III, Kt. 163, Berichte 1906

Situace podunajské monarchie však nebyla tak jednoznačně příznivá, jak nový ministr referoval poslancům. Základní oporou jejího mezinárodního postavení bylo samozřejmě spojení s Německem existující od roku 1879. Avšak již v době vzniku měli oba partneři v některých ohledech dosti odlišné představy o fungování aliance, v zásadě již „pro Andrásyho – později shledáváme, že tento pohled přejali i Aehrenthal a Berchtold – aliance poskytovala potřebnou ochranu pro expanzi na jihovýchod, kdežto pro Berlín znamenala zajištění na východě a západě. Ke sblížení tohoto protichůdného spojení v podstatě nikdy nedošlo“.⁶⁸

Během působení v úřadě říšského kancléře Bismarck nikdy nezamýšlel podporovat případnou rozhodnější politiku Rakousko-Uherska na Balkáně, který, podle jeho často připomínaného výroku, neměl pro Německo hodnotu „kostí jediného pomořanského mušketýra“, a nehodlal přílišnou podporou Vídně riskovat fatální zhoršení vztahu k Rusku. Kurs tzv. Weltpolitik, uplatněný Berlínem po odchodu „železného kancléře“ v roce 1890, vedl v první fázi k podstatnému zhoršení vztahu k Rusku, od přelomu století i k Velké Británii. Německé námořní zbrojení, koncese na stavbu Bagdádské dráhy, ekonomická rivalita – to byly hlavní příčiny odcizení mezi Berlínem a Londýnem. Jelikož vztah Německa a Francie je možno až na dílčí výjimky označit jako trvale nepřiznivý, je vcelku pochopitelné, že v Berlíně začali zhruba od počátku 20. století trpět pocitem mezinárodní izolace. Mohlo by se zdát, že za této situace měla pro Německo logicky vzrůst hodnota rakousko-uherského spojence. K tomu sice nakonec došlo a Německo se rozhodlo pro jednoznačnou podporu Vídně, ale poměrně dlouho panovaly v Berlíně značné rozpaky a pochyby o spojenecké hodnotě habsburské monarchie. Císař Vilém II. reagoval v roce 1898 na zprávy o nepřiznivé situaci v Rakousko-Uhersku výzvou, aby Německo „vybudovalo most k Rusku, než bude příliš pozdě“.⁶⁹

I v prvních letech 20. století zaznamenáváme značnou nejistotu ve vzájemných vztazích středoevropských velmocí. Podle některých zpráv ještě v roce 1905 měl německý kancléř Bernhard von Bülow tak velkou nedůvěru v samotnou budoucí existenci Rakousko-Uherska, že navrhl Rusku, aby Berlín

⁶⁸ WEDEL, Henry Oswald, *Austro German Diplomatic Relations 1908–1914*, Stanford University Press, Stanford (Calif.), 1932, s. 13.

⁶⁹ Srov. SCHWERTFEGGER, Bernhard, *Die diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 1871–1914*, sv. III, Berlin 1919, s. 14.

a Petrohrad formulovaly společnou politiku pro případ náhlého rozpadu habsburské monarchie.⁷⁰

Marocká krize v roce 1905 a mezinárodní konference o marocké otázce, která probíhala od 16. ledna 1906 ve španělském Algecirasu,⁷¹ zvýraznila rostoucí izolaci Německa na mezinárodní scéně a současně představila Rakousko-Uhersko jako jediného věrného spojence Berlína, byť jeho role byla poněkud nevýrazná a skromná.⁷² Ve Vídni chápali rostoucí izolaci Německa jako nebezpečný prvek, proto se také rakouská diplomacie pokusila přispět ke zmírnění německých stanovisek na konferenci a sehrát roli prostředníka.⁷³ Třebaže algecírská konference jednala o otázce vlivu velmocí, především Francie a Německa, v severoafrickém Maroku, v nejednom ohledu představuje důležitý mezník ve vývoji konstelace sil na evropském kontinentě. Francie se díky Srdečné dohodě z roku 1904 mohla opřít o podporu Velké Británie, na její straně přirozeně stálo spojenecké Rusko, sekundovala jí i Itálie, která nebrala příliš ohled na zájmy partnera z Trojspolku. Je proto vcelku logické, že za těchto okolností dosáhla Paříž úspěchu. Naproti tomu Německo, podpořené pouze Rakousko-Uherskem, se neodhodlalo k ráznějšímu postupu a utrpělo nesporný diplomatický neúspěch. Nerozhodné vystupování německých diplomatů v Algecirasu dokonce místy vyvolávalo pochyby zástupců ostatních velmocí ohledně skutečných cílů Berlína.⁷⁴ Britští a francouzští politici si většinou plně

⁷⁰ Blíže viz MOLDEN, Berthold, Das deutsch-österreichische Bündnis und der Großdeutsche Gedanke, in: *Berliner Monatshefte/Kriegsschuldfrage* (dále jen BM/KSF), Vol. 8, 1930, s. 312–323.

⁷¹ K marocké krizi roku 1905 a konferenci v Algecirasu blíže viz ANDERSON, Eugene N., *The First Moroccan Crisis 1904–1906*, Chicago 1930; BUBENIK, P., *Fritz von Holstein in der Marokkokrise 1905/1906*, Wien 1967; GUILLEN, P., *L'Allemagne et le Maroc de 1870–1905*, Paris 1967; ROSEN, Friedrich, Russlands Haltung bei der Marokko Konferenz von Algeciras, in: *Berliner Monatshefte* (dále jen BM), Jg. IX/1931, s. 207–209. TARDIEU, André, *La Conférence d'Algeciras*, Paris 1907.

⁷² K aktivitě rakousko-uherské diplomacie na konferenci v Algecirasu blíže viz FELLNER, Fritz, Die Haltung Österreich-Ungarns während der Konferenz von Algeciras, in: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* (dále nej MIÖG), Vol. 71, Graz, Köln 1963, s. 462–477. Pramenný materiál HHStA, XXXII, Marokko, Kt. 14–16.

⁷³ FELLNER, F., Die Haltung..., s. 472–475.

⁷⁴ Například 7. 4. 1906 informoval německý velvyslanec v Petrohradu Schoen Berlín o svém rozhovoru se zdejším francouzským velvyslancem Bompardem, který německému diplomatu přímo řekl, že Paříž si dosud není úplně jistá tím, co v Algecirasu Německo vlastně chtělo, in: GP, sv. XXI/1, Nr. 7144, s. 340–342.

*Marocký vyslanec ve Španělsku El Hadž el Mokri podepisuje smlouvu
na konferenci v Algecirasu 7. dubna 1906.*

uvědomovali závažnost výsledků konference, nikoli náhodou sir Eyre Crowe ve svém proslulém memorandu z 1. ledna 1907 srovnal význam Algecirasu s fašodskou krizí a prohlásil, že byla ohrožena evropská rovnováha.⁷⁵ Britové jasně a včas pochopili dimenzi významu konference, bez jejich pomoci by museli Francouzi před Němci kapitulovat, což nakonec mohlo vyústit celkovou změnou evropské konstelace.

Jednání v Algecirasu jasně prokázala ve vztazích Německa k Rusku a Velké Británii takovou míru odcizení, že Berlín v nejbližší době sotva mohl počítat s případnou, třeba jen dílčí spoluprací s těmito velmocemi. Pod vlivem uvedených okolností Německo nakonec opustilo bismarckovskou linii limitované podpory Rakousko-Uherska a rozhodlo se je připoutat jednoznačnou a daleko důraznější podporou na mezinárodní scéně. To ovšem sebou neslo nepříznivý prvek – Berlín musel více reflektovat dispozice a omezené

⁷⁵ GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, Harold William Vazeille (eds.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914* (dále jen BD), 11 sv., London 1926–1938, sv. III, Appendix A, s. 397–420.

možnosti spojení. „Osobně mám dojem, že Rakousko-Uhersko je s námi; ale nesmíme přehlížet skutečnost, že duální monarchie není ochotna ani schopna vojensky vystoupit. Je to důsledkem politováníhodné domácí situace i omezených možností. Pouze válka s Itálií by byla skutečně populární, a to by nám nepomohlo; naopak by to oslabilo celou naši pozici,“ referoval německý velvyslanec hrabě von Wedel z Vídně Bülowovi ještě před koncem konference.⁷⁶ Někteří historikové se v této souvislosti vyjadřují velmi kriticky na adresu německého kancléře knížete Bülowa,⁷⁷ jemuž vytýkají, že jeho přičiněním se Německo nejen vzdalo svobody akce, ale rezignovalo i na vůdčí pozici v alianci a „proto rozhodnutí Německa zůstat věrným svým smluvním závazkům znamenalo bod obratu v jeho osudu, význam tohoto rozhodnutí zůstal ve své době nedoceněn. [...] Pro Německo se stalo záležitostí vitálního významu, aby Rakousko-Uhersko zůstalo zachováno jako velmoc. [...] V důsledku toho bylo Německo vtaženo do víru světového zmatku, který se v roce 1914 stal nekontrolovatelným“.⁷⁸

Bernhard kníže von Bülow, německý kancléř v letech 1900–1909.

Pro podobné výtky jistě existuje ne jeden závažný důvod, ale současně je třeba si položit otázku, zda Německo po Algecirasu vůbec mělo jinou reálnou alternativu, než byla ona později tak nebezpečná jednostranná podpora Rakousko-Uherska. Třebaže uvedenou možnost nelze vyloučit, šance v tomto směru, zejména po urovnání v rusko-britských vztazích v roce 1907, byla minimální. Pouze celkové přehodnocení koncepce a orientace německé zahraniční politiky mohlo popřípadě změnit situaci. Pro uskutečnění podobného záměru – dlužno podotknout, že důsledky případných změn by byly pro Berlín značně nejisté – neexistovaly příznivé podmínky.

⁷⁶ Wedel Bülowovi, Nr. 34, 12. 2. 1906, in: GP, sv. XXI/1, Nr. 6999, s. 159.

⁷⁷ WEDEL, H. O., c. d., s. 37.

⁷⁸ Tamtéž, s. 27.

Na německé politické scéně navíc nebyla osobnost, jež by mohla být strůjcem nějakého zásadního obratu. Ostatně Němci nehodlali příznáním své mezinárodní izolace vyložit před spojencem karty na stůl. „Souhlasím s Tschirschkyem v následujícím: za první – náš vztah k Rakousku je důležitější než kdykoli dříve, neboť tato říše je nyní naším jediným spolehlivým spojencem; za druhé – měli bychom dát Rakušanům co nejméně najevo naši nynější relativní izolovanost,“ psal Bülow císaři Vilému II. v dopise z 31. května 1906 před panovníkovou cestou do Vídně. „Nesmíme nyní ukázat Vídni příliš velkou snahu o spolupráci nebo jednat tak, jako bychom se cítili jakkoli izolováni,“ pokračoval kancléř ve své ‚instruktaži‘. „Rakušané musí nabýt dojmu, že máme pro všechny případy naprostou sebedůvěru. Musíme proto prezentovat naše vztahy s Ruskem, Itálií a Anglií jako lepší, než ve skutečnosti jsou, a dokonce, chováme-li momentálně důvodnou nevráživost vůči Itálii, musíme ji skrýt. [...] Co se týče našich vztahů s Anglií, bylo by užitečné, kdyby Vaše Veličenstvo vyjádřilo císaři Františku Josefovi přesvědčení, že je náš vztah opět přátelský v důsledku Vaší přátelské korespondence s králem Eduardem. Co se týče Ruska, nemyslím že by mohlo způsobit nějakou škodu, kdyby Vaše Veličenstvo vylíčiló záležitost [...] spíše pesimistickým způsobem. Ve vztahu k caru Mikulášovi by bylo vhodné vyjádřit pouze nejlaskavější mínění. Nelze přehlédnout, že šlechta u rakouského dvora, zvláště baron Aehrenthal, stále chápe Spolek tří císařů jako politický ideál. Rakousko se k nám přimkne tím těsněji, čím více se bude domnívat, že naše vztahy k Rusku jsou uspokojivé, a zvláště, že Vaše přátelství s carem během vážných domácích potíží neutrpělo.“⁷⁹

Pokud šlo o vzrůstající mezinárodní izolaci Německa, bylo přirozeně nemožné zakrývat pravý stav věcí před spojeneckým Rakousko-Uherskem. Ostatně ve Vídni si tuto situaci velmi brzy uvědomili, včetně rizik, která z ní vyplývala. Na jedné straně totiž sice vzrostla spojenecká „hodnota“ Rakousko-Uherska pro Německo a Vídeň mohla doufat v rozhodnější podporu, ale na druhé straně úzká vazba na Berlín limitovala rakouskou diplomacii na mezinárodním kolbišti. Ballhausplatz se proto místy snažil zřetelně dát najevo svou nezávislost v jednání a nezainteresovanost na některých problémech. Tak například na jaře roku 1907 list *Neue Freie Presse* – často tlumočil oficiální stanoviska – otiskl článek, v němž byl vyjádřen názor, že marocký problém

⁷⁹ Bülow císaři Vilému II., 31. 5. 1906, in: GP, sv. XXI/2, Nr. 7154, s. 360–361. Zřetelným projevem postoje, který Berlín ve vztahu k Vídni zaujal, byl již telegram Viléma II. Františku Josefovi I. z 5. 4. 1906, in: GP, XXI/1, Nr. 7139, s. 332.

je čistě francouzskou záležitostí.⁸⁰ Aehrenthal se krátce nato pokusil před evropským koncertem monarchii situovat do příznivé role ochránce míru a 19. června 1907 prohlásil, že je povinností Rakousko-Uherska prostředkovat mezi Německem a zbytkem Evropy.⁸¹

V roce 1906 nastala vzácná shoda okolností příznivých pro posílení mezinárodního postavení podunajské monarchie. Na jedné straně izolace postupně přinutila Německo brát větší ohled na zájmy spojence, na druhé straně v osobě Aehrenthala přišel do čela vídeňského ministerstva zahraničí muž, který dovedl vzniklé situace využít. Na rozdíl od některých svých předchůdců byl iniciativní a rozhodný, měl jasnou představu o pozici Rakousko-Uherska v mezinárodní politice a „nebyl ochoten podřídit své plány ohledům na přání a pocity svého spojence“. Proto je vcelku možné přiklonit se k názoru, že „údobí aktivní aehrenthalovské zahraniční politiky je také dobou největší nezávislosti Rakousko-Uherska na Německu a příštích pět let [1906–1911 – pozn. autora] se rozhodovalo o osudu Trojspolku ve Vídni, a nikoli v Berlíně jako dříve“.⁸²

„Itálie může být buď spojencem, nebo nepřítelem Rakousko-Uherska,“ konstatoval v roce 1902 v rozhovoru s německým kancléřem Bülowem dlouholetý italský velvyslanec ve Vídni hrabě Constantino Nigra.⁸³ Tento na první pohled paradoxní výrok neobyčejně vzdělaného a zkušeného diplomata byl výstižnou charakteristikou vztahu obou velmocí. Kromě starého břemene historických reminiscencí byl vzájemný poměr Vídne a Říma komplikován působením řady faktorů – italským iredentismem počínaje a například rakouskou politikou na Balkáně konče. Po Algecirasu došlo k vážnému zhoršení vztahů mezi Římem a Berlínem, což byl jen vcelku logický důsledek odklonu Itálie na stranu západních velmocí na konferenci. Tato disharmonie nevytvářela právě příznivé podmínky pro jednání o další obnově trojspolkové smlouvy. Předchozí byla uzavřena v roce 1902 na šest let a poté měla platit další šestileté údobí, pokud by ji jeden z partnerů rok před vypršením prvního termínu – tj. do 8. července 1907 – nevypověděl. Jednání navíc komplikoval

⁸⁰ *Neue Freie Presse*, 29. 3. 1907.

⁸¹ *Neue Freie Presse*, 19. 6. 1907.

⁸² FELLNER, Fritz, *Der Dreibund. Europäische Diplomatie vor dem Ersten Weltkrieg*, Österreich Archiv, Wien 1960, s. 68.

⁸³ Nigra byl italským velvyslancem v Rakousko-Uhersku v letech 1885–1904. Bülow jeho výrok vzpomenul v řeči na Říšském sněmu 7. 12. 1908. Srov. PENZLER, J., HÖTZ-SCH, O. (eds.), *Fürst Bülow's Reden*, sv. III, Berlin 1909, s. 158.

*Hrabě Constantino Nigra,
italský velvyslanec ve Vídni
v letech 1885–1904.*

italský požadavek, aby do nového textu smlouvy nebyla zahrnuta žádná klauzule, která by mohla být nějakým způsobem namířena proti Británii.⁸⁴

Němci, zvláště císař Vilém II., byli navíc pobouřeni postojem Itálie na algeciraské konferenci. Německý velvyslanec hrabě Monts byl odvolán do Berlína k poradám ve věci prodloužení trojspolkové smlouvy, kterého Němci zřejmě chtěli využít k vyvíjení tlaku na Itálii. Po návratu do Říma Monts v rozhovoru se svým rakouským kolegou Lützowem hovořil o „nešťastném spojení s Itálií, které přináší Německé říši více povinností než výhod“, a dokonce připustil, že by se německá vláda mohla obrátit na Rakousko-Uhersko s návrhem, aby Vídeň a Berlín společně využily

možnosti vypovědět smlouvu s nespolehlivým spojencem.⁸⁵ Třebaže rakouská diplomacie spojení s Itálií sotva někdy považovala za optimum, podobnou variantu v dané situaci nepochybně nevívala. „Spojenecký vztah Itálie k nám nikdy nebyl zdravější a nikdy neměl pevnější kořeny než dnes,“ hlásil optimisticky velvyslanec Lützow do Vídně⁸⁶ a doporučoval své vládě prostředkovat mezi spojenci. Italové proto doufali, že během červnové návštěvy Viléma II. a státního tajemníka zahraničního úřadu⁸⁷ Tschirschkyho ve Vídni se Fran-

⁸⁴ Zpráva rakouského velvyslance v Římě Lützowa Gołuchowskému, Nr. 30 B, 17. 4. 1906, tajné, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXIVb, Kt. 481. Stillschweigende Erneuerung des Dreibundvertrages 1907.

⁸⁵ Telegram Lützowa Gołuchowskému, Nr. 82, 24. 5. 1906, tajné, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXIVb., Kt. 481.

⁸⁶ Zpráva Lützowa Gołuchowskému, Nr. 24E, 20. 3. 1906, in: HHStA, PA XI Italienische Staaten 1849–1918 (Königreich Italien), Kt. 135, Berichte 1906/I VI.

⁸⁷ Termínu „Zahraněční úřad“ je používáno záměrně, rozhodně nejde jenom o doslovný překlad německého názvu. V jeho čele stál „státní sekretář“, který byl odpovědný kancléři, a nikoli Říšskému sněmu. Nešlo tedy o ministerstvo ve smyslu parlamentního režimu,

tišek Josef I. ujme role prostředníka. Zůstává otázkou, zda a do jaké míry se rakouský císař chopil tohoto úkolu. Jisté je, že oba monarchové zaslali z Vídně telegram italskému králi Viktoru Emanuelovi, v němž ho ujišťovali trvalým přátelstvím.⁸⁸ Toto vstřícné gesto pak v Římě jednoznačně připsali působení vlivu císaře Františka Josefa.⁸⁹ K podstatnějšímu zlepšení italsko-německých vztahů však nepřispěla ani říjnová návštěva Tschirschkyho v Římě. V Berlíně a Vídní nakonec dospěli k závěru, že se Itálie neodhodlá vypovědět trojspolkovou smlouvu, neboť by to pro ni znamenalo značné vojenské výdaje a přineslo hrozbu závislosti na Francii. Proto také nakonec odmítli jakékoli návrhy modifikace textu.

S nástupem Aehrenthala do úřadu začala nová etapa v politice Vídně vůči Itálii. Ministr byl od počátku rozhodnut snížit závislost monarchie na německém spojení a hodlal dosáhnout vyváženosti v zahraničních vztazích zlepšováním vazeb s ostatními velmocemi včetně Itálie. Prvním jeho vstřícným krokem vůči Římu byla již vzpomínaná řeč v rozpočtovém výboru rakouské delegace 4. prosince 1906, kdy prohlásil: „Vycházím-li ze skutečnosti, že mezi monarchií a Itálií neexistují žádné zájmové rozpory, jsem toho mínění, že s královstvím budeme moci ve všech velkých otázkách postupovat v plné harmonii; dobré vztahy nám umožní v naprostém klidu posuzovat bohužel častěji se vyskytující problémy a uklidnit nervózní a zmatené veřejné mínění.“⁹⁰

Císař František Josef I. v husarské uniformě na snímku z roku 1905.

proto je zachováno ono původní označení, byť se v historické literatuře objevuje i pojem „ministerstvo zahraničí“.

⁸⁸ Text telegramu Viktoru Emanuelovi, in: GP, sv. XXI/2, poznámka k Nr. 7155, s. 363.

⁸⁹ Zpráva Lützowa Gołuchowskému, Nr. 49 A, 10. 7. 1906, in: HHStA, PA XI, Kt. 136, Berichte 1906/VII XII.

⁹⁰ MOLDEN, B., c. d., s. 22.

Během aktivizace v souvislosti s možným vypovězením trojspolkové smlouvy se projevíly značné rozdíly v posuzování problému předními německými diplomaty. Velvyslanec v Římě hrabě Monts prosazoval takovou změnu textu, aby byly sníženy podle jeho názoru nepřiměřeně široké závazky Německa, popřípadě, aby smlouva nebyla prodloužena. V tomto směru se snažil ovlivnit Tschirschkyho i kancléře Bülowa a svým způsobem využíval averze císaře Viléma II. vyvolané italským postojem v Algecirasu i modifikačními požadavky Říma. Naproti tomu velvyslanec ve Vídni Wedel sdílel názor Aehrenthala, který považoval „za správné, abychom se otázky možného vypovězení Trojspolku vůbec nedotýkali a spíše v klidu čekali, zda Itálie vystoupí s příslušnými přáními a požadavky. Potom bude stále dost času zaujmout k věci stanovisko“.⁹¹

Tento přístup rakouský ministr zastával i za své návštěvy v Berlíně v listopadu 1906. „Baron Aehrenthal se vyslovoval s velkou rozhodností pro to, abychom udrželi Itálii v Trojspolku. Ví dobře, že v Itálii jsou mnohé nespolehlivé elementy, ale když by Itálie i formálně vystoupila z Trojspolku, nejen by to povzbudilo zpupnost válečných elementů ve Francii a Anglii, ale ve stejném měřítku i iredentismus v Itálii,“ poznamenal si kancléř Bülow o těchto jednáních.⁹² Aehrenthal soudil, že bude nejhodnější vyčkat, zda Itálie sama vypoví smlouvu či vystoupí-li s novými modifikačními požadavky. Návštěva rakouského ministra s největší pravděpodobností přispěla k ukončení diskuse o případné revizi smlouvy na německé straně. Bülowův dopis do Říma z 18. listopadu znamenal konec iniciativ velvyslance Montse. „František Josef se za žádných okolností nedá pohnout k iniciativě ohledně změny smlouvy. Také Jeho Veličenstvo [tj. Vilém II. – pozn. autora], s nímž jsem znovu mezi čtyřma očima o tomto tématu dlouho hovořil, nechce rovněž nic měnit, navzdory jeho nízkému hodnocení Itálie,“ informoval kancléř velvyslance a uzavřel: „Hlavní bod spočívá v tom, že pro Německo není možné najít nějakou jinou politickou kombinaci.“⁹³ Tschirschky za říjnových rozhovorů s italským ministrem zahraničí Tittonim pochopil, že ani Italové již neusilují o změnu smlouvy, což rovněž přispělo k názoru Wilhelmstraße, že bude lepší upustit od modifikačních iniciativ a neriskovat zhoršení vztahů

⁹¹ Zpráva Wedela Bülowovi, Nr. 360, 2. 11. 1906, zcela důvěrné, in: GP, sv. XXI/2, Nr. 7162, s. 380.

⁹² Záznam Bülowa, 16. 11. 1906, tajné, in: GP, sv. XXI/2, Nr. 7164, s. 386.

⁹³ Tschirschky Montsovi 18. 11. 1906, in: MONTS, Anton, NOWAK, Karl Friedrich, THIMME, Friedrich (eds.), *Erinnerungen und Gedanken*, Berlin 1928, s. 446.

s oběma spojenci. Ani Aehrenthalova další návštěva v Berlíně v květnu 1907 nepřinesla změnu stanovisek. Němci a především Rakoušané si sice uvědomovali rizika plynoucí z prodloužení smlouvy o dalších šest let – Itálie mohla po tuto dobu dále nerušeně zbrojit proti Rakousku. Na druhé straně případné vypovězení smlouvy v roce 1907 by vyvolalo nebezpečí okamžitého konfliktu mezi Rakousko-Uherskem a Itálií a její podřízení francouzskému vlivu. Za této situace byla smlouva o Trojspolku 8. července 1907 automaticky prodloužena, neboť žádný z partnerů nevyužil právo ji vypovědět. V souvislosti s prodloužením došlo k zajímavé zápletce. V sobotu 13. července 1907 vyšel v ranním vydání vídeňského listu *Neue Freie Presse* článek o obnovení trojspolkové smlouvy, který zdůrazňoval, že se podmínky spojenectví nezměnily. Aehrenthal se od článku distancoval,⁹⁴ překvapeni byli i v Berlíně. Jako jediné vysvětlení se nabízela idea, že článek byl inspirován Italy, aby smazali špatný dojem, který podle jejich názoru u spojenců mohla vyvolat řeč francouzského ministra zahraničí Pichona o francouzsko-italském přátelství na vzpomínkových oslavách u příležitosti výročí Garibaldiho narození.⁹⁵

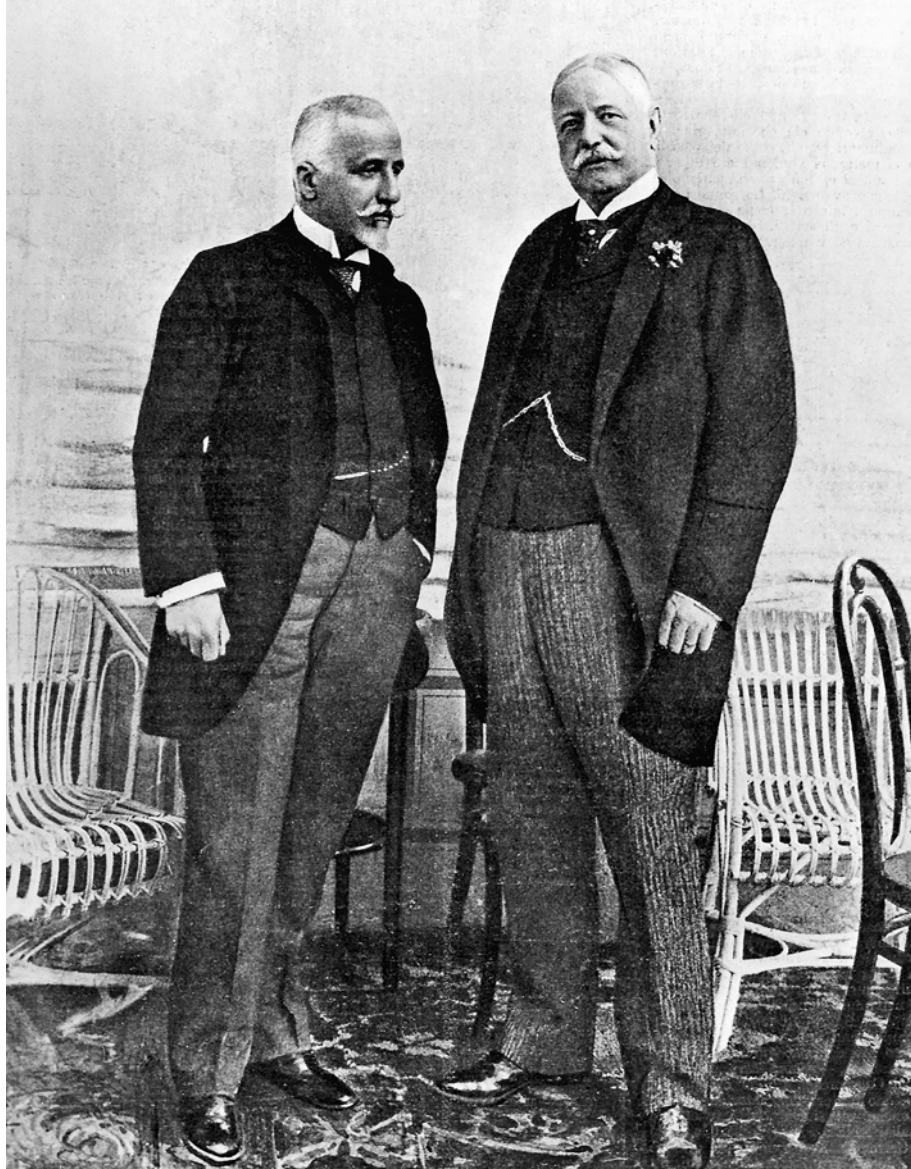
Prodloužení trojspolkové smlouvy za nezměněných podmínek bylo nesporným úspěchem rakouské diplomacie. Zatímco v Berlíně i Římě museli nakonec ustoupit od představ o modifikaci, skutečnost, že text nebyl revídován, nepochybně vyhovovala Aehrenthalově vizi o kontinuitě zahraniční politiky habsburské monarchie. Vztah Německa a Itálie nadále zůstával poznamenán rušivými vlivy. Nešlo jen o dozvuky algeciracských reminiscencí, politiky v Římě stále více znepokojoval stav německo-britských vztahů a patrně je příliš neuklidnil ani výsledek jednání ministra zahraničí Tittoniho s kancléřem Bülowem v Rapallu v dubnu 1907.⁹⁶

Naproti tomu Aehrenthalova politika směřující ke zlepšení vztahu Rakousko-Uherska k Itálii a dosažení nezávislejšího postavení vůči Berlínu slavila další úspěchy. Ministr dobře chápal, že „čím lepší jsou vztahy mezi Rakousko-Uherskem a Itálií, tím je menší důvod pro dominantní postavení

⁹⁴ Telegram Aehrenthala Szögyényemu, Nr. 68, 13. 7. 1907, tajné, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXIVb, Kt. 481.

⁹⁵ Telegram Szögyényho Aehrenthalovi, Nr. 125, 15. 7. 1907, tajné, in: HHStA, PA I Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXIVb, Kt. 481.

⁹⁶ K úloze Tittoniho v italské politice v rámci Trojspolku srov. CLAAR, Maximilian, Tommaso Tittoni (1855–1931) und die Dreibundpolitik Italiens, in: BM, IX/1931, s. 417–429.

*Tommaso Tittoni, italský ministr zahraničí v letech 1903–1909 (vlevo),
a říšský kancléř Bernhard Bülow.*

Německa v Trojspolku i Dvojspolku“.⁹⁷ Proto také vždy rozhodně odmítal názory o nevyhnutelnosti ozbrojeného střetnutí s Itálií, které zastával následník trůnu František Ferdinand d'Este a především šéf generálního štábu Conrad von Hötzendorf. Během prvních měsíců roku 1907 se zlepšení vztahu Itálie a Rakousko-Uherska projevilo nejen v oficiální rovině, ale odrazilo se i v náladách italského veřejného mínění. Například princ Franz Liechtenstein cestoval na jaře 1907 po Itálii a překvapen referoval o prorakouských projevech.

⁹⁷ CARLGREN, W. M., *Iswolsky und Aehrenthal...*, s. 181.

I politická levice na poloostrově tehdy dávala najevo sympatie k severnímu sousedu, neboť se obávala, že v případě rozpadu habsburské monarchie by Německo mohlo rozšířit svůj vliv až k Jaderskému moři.⁹⁸

Schůzka Aehrenthala s Tissonim v Desiu v půli července 1907 probíhala ve velmi srdečném a přátelském ovzduší, stala se demonstrací vzájemného porozumění a byla osobním úspěchem rakouského státníka. „Mnohé italské listy se odvážily vyjádřit to, co bylo dosud v monarchii chápáno pouze jako úzkostná naděje a nikdo se to neodvážil říci ani šeptem: iredentismus je mrtev!“ napsal pod dojmem přijetí Aehrenthala v Itálii vídeňský *Fremdenblatt*.⁹⁹ Ministři se shodli na nutnosti zachování *statu quo* v oblasti Jaderského moře i v Albánii, kde podle jejich představ měla trvat turecká svrchovanost. Pro případ, že by se zde turecké panství zhroutilo, shodli se na nutnosti vzniku nezávislého albánského státu. Jestliže by došlo k nepokojům a vnitřním konfliktům v Turecku, oba preferovali princip nevměšování. Tissoni dokonce získal Aehrenthalův příslib podpory, jestliže se Itálie v budoucnu rozhodne v souvislosti se svými severoafrickými zájmy prosazovat v Tripolsku a Kyrenaice ideu reform, podobných reformám v Makedonii. Úsilí obou ministrů se dostalo i mezinárodního ocenění – byli navrženi na udělení Nobelovy ceny za mír pro rok 1907. V této době ještě cena – byla udělována od roku 1901 – nereprezentovala tak prestižní záležitosti jako dnes. Kromě toho „ve Vídni považovali za zcela nevhodné, aby císařův ministr zahraničí přijal velkou sumu peněz od cizí organizace pouze za plnění své povinnosti...“¹⁰⁰

V Berlíně výsledky z Desia a projevy dobrých vztahů mezi Rakousko-Uherskem a Itálií nakonec v podstatě přivítali, neboť záležitost pochopili jako oslabování izolace Německa. Pouze někteří, jako například velvyslanec v Římě Monts, setrvali v názoru, že by Německo nemělo rezignovat na vůdčí roli v Trojspolku.¹⁰¹ Přesto se ve Vídni rozhodli vyslat do Berlína uklidňující signály. Dne 17. července 1907 zveřejnil vládou subvencovaný *Fremdenblatt* článek komentující vztah k Itálii, v němž autor prohlašoval, že v Desiu „se jednalo v duchu Trojspolku“.¹⁰² Je pravděpodobné, že šlo o ujištění inspirované

⁹⁸ BRIDGE, F. R., *The Habsburg Monarchy...*, s. 270.

⁹⁹ *Fremdenblatt*, 17. 7. 1907.

¹⁰⁰ BRIDGE, F. R., *The Habsburg Monarchy...*, s. 271.

¹⁰¹ Zpráva Lützowa Aehrenthalovi, Nr. 32 A, 23. 7. 1907, přísně důvěrné, in: HHStA, PA XI, Kt. 137, Berichte 1907/I IX.

¹⁰² *Fremdenblatt*, 17. 7. 1907.

z oficiálních míst, neboť jen o několik dní později se Aehrenthal pokusil diplomatickou cestou také uklidnit Němce. Pověřil Szögyényho, aby informoval Bülowa o detailech jednání s Tissonim, byť jen v omezené míře. Velvyslanec totiž dostal pokyn, aby německému kancléři sdělil pouze obsah těch jednání, která se týkala Trojspolku, *statu quo* na Jadranu a principu neintervence na Balkáně.¹⁰³ O italských reformních plánech v Tripolsku i svém příslibu v této věci jej informoval později, v osobním dopise z konce srpna 1907.¹⁰⁴ Bylo vcelku pochopitelné, že s touto informací nespěchal – představám rakouské zahraniční politiky přirozeně vyhovovalo případné italské angažmá v severní Africe.

Němci se jen neradi vzdávali role „čestného makléře“ v prostředkování mezi Rakousko-Uherskem a Itálií a od počátku roku 1908 se snažili rozvíjet aktivnější politiku vůči Římu. V této souvislosti je třeba hodnotit setkání Viléma II. s králem Viktorem Emanuelem III. v Benátkách v březnu 1908 i dubnovou cestu Bülowa do Říma. Zatímco jednání monarchů neproběhla bez určitých stínů, kancléř byl s výsledky své návštěvy Itálie spokojen zejména proto, že se prokázal pokles francouzského vlivu v Římě a nesporně došlo, v této souvislosti je třeba především hovořit o důsledcích úsilí Vídně, k výraznému posílení trojspolkového partnerství. Bülow a Tissoni se shodli na potřebě společného postupu spojenců v balkánských záležitostech.¹⁰⁵ Některé dřívější determinanty však dál působily. „V Římě je zahraniční politika italské vlády určována stejně jako dříve jednak ohledem na Anglii, která ovládá moře, jednak přáním neoddělit se na pevnině od Německa,¹⁰⁶ referoval Bülow v dopise císaři z 19. dubna 1908. Podle kancléřových slov

¹⁰³ Přísně důvěrný pokyn Aehrenthala Szögyénymu, Nr. 1082, 3. 8. 1908, in: HHStA, PA I (Allgemeines, PA rot), Kt. 481, Geheime Akten, Liasse XXXV, Kt. 481, Verhandlungen mit Italien.

¹⁰⁴ Aehrenthal Bülowovi, Nr. 7491 E, 21. 8. 1907, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXIII, Kt. 484, Briefwechsel Aehrenthal – Bülow 1907–1909 und Aehrenthal – Bethmann Hollweg 1909–1911.

¹⁰⁵ Bülow Aehrenthalovi, 20. 4. 1908, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXVIII, Kt. 484 a telegram Lützowa Aehrenthalovi, Nr. 63, 14. 4. 1908, PA XI, Kt. 139, Berichte 1908/IV.

¹⁰⁶ Dopis Bülowa Vilému II., Benátky, 19. 4. 1908, in: Geheimes Staatsarchiv–Preußischer Kulturbesitz, Berlin–Dahlem (dále jen GStA-PK), Brandenburg Preußisches Hausarchiv (dále jen BPH), Rep. 53 J, Lit. B, Nr. 16a, vol. IV 1907–1909. Briefe des Reichskanzlers Fürsten Bülow an Kaiser Wilhelm II.

Setkání Viléma II. a Viktora Emanuela III. v Benátkách.

„tento tanec mezi vejci, který provádí italská politika mezi námi a Anglií“¹⁰⁷ sloužil hlavně zájmům Francie. Zřejmě také nechoval přílišné iluze, pokud šlo o vztah Itálie k Rakousko-Uhersku, možnost jejich vzájemného konfliktu i postoj Itálie k případné válce Německa s Francií. Podle jeho názoru Italové pochopili, že jsou vojensky slabší než Rakousko-Uhersko, proto „na jedné straně zachovávají opatrný postoj vůči mocnějším sousedu, na druhé straně připravují italské pozemní i námořní síly s ohledem na možnost konfliktu s Rakousko-Uherskem. Na možnost srážky s Francií zjevně v Itálii nikdo nemyslí. V případě německo-francouzské války by Italové s pravděpodobností 9:1 udělali to, co v roce 1870, kdy navzdory své smlouvě s Napoleonem III. vyčkávali, jak se konflikt vyvine, a nakonec zůstali neutrální“¹⁰⁸.

Před svou návštěvou italské metropole se Bülow krátce zastavil ve Vídni, kde s Aehrenthalem projednával především stanovisko obou partnerů

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

k balkánské problematice i jejich poměr k Itálii. Při těchto jednáních, jak potvrzuje jejich další korespondence, se oba státníci shodli na názoru, že pro Berlín i Vídeň je důležitá podpora italských plánů v severní Africe,¹⁰⁹ neboť tímto způsobem „bude odpoután zájem Itálie od naší hranice [tj. hranice Rakousko-Uherska – pozn. autora] a od Balkánu a bude orientován na jih“.¹¹⁰ Hlavním motivem k tomuto postoji byly obavy Rakušanů i Němců jak z italského zbrojení, tak z možnosti definitivního přechodu Itálie do tábora západních velmocí a Ruska. Oba partneři s ohledem na své zájmy v Turecku samozřejmě nehodlali nějak důrazně podporovat italské plány v Tripolsku, na druhé straně chápali vcelku dobře, že by z taktických důvodů nebylo vhodné Italům podporu jednoznačně odepřít. Samostatnější politika Vídně vůči Římu po nástupu Aehrenthala tedy nezpůsobila žádné vážnější ochlazení vztahů mezi Německem a Rakousko-Uherskem, neboť oba partneři vcelku shodně posuzovali nutnost udržet Itálii v Trojspolku a zabránit jejímu přechodu do tábora západních velmocí.

Závažným problémem, komplikujícím vztahy středoevropských velmocí, byla německá resp. pruská politika v oblastech Poznaňska a Západních Prus, osídlených převážně polským obyvatelstvem.¹¹¹ Již od osmdesátých let 19. století zde pruský stát finančně podporoval vykupování půdy a osidlování těchto provincií německým rodinami. Tendence směřující k posílení pozice německého živlu a germanizaci přirozeně vyvolávala odpor Poláků, což mělo negativní ohlas v rakouské Haliči a nepříznivě ovlivňovalo politickou situaci v Předlitavsku. Situace se vážně zostrčila krátce po nastoupení Aehrenthala do úřadu. Ve zprávě z 3. prosince 1906 hlásil velvyslanec Szögyény z Berlína, že někteří předáci pruských Poláků odjeli v nejpřísnější tajnosti do Lvova

¹⁰⁹ Aehrenthal Bülowovi 11. 3. 1908, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot, Geheime Akten, Liasse XXXVIII, Kt.484.

¹¹⁰ Soukromý tajný dopis Aehrenthala velvyslanci Lützwovi, Nr. 440, 8. 4. 1908, in: HHStA, PA XI, Kt. 141/Weisungen, Varia 1908 1909.

¹¹¹ Blíže viz BALZER, Brigitte, Die preußische Polenpolitik 1894–1908 und die Haltung der deutschen konservativen und liberalen Parteien (unter besonderer Berücksichtigung der Provinz Posen), in: *Europäische Hochschulschriften*, Vol. 434, No. 3, Frankfurt/M., Bern, New York Paris 1991; BLANKE, Richard, Prussian Poland in the German Empire (1871–1900), in: *East European Monographs*, Vol. 86, New York 1981; TRZECIAKOWSKI, Lech, *Pod pruskim zaborem 1850–1918*, Warszawa 1973.

a Krakova, kde hodlají požádat polské členy rakouské poslanecké i panské sněmovny o intervenci v delegacích ohledně pruské politiky vůči Polákům.¹¹²

Poté, co císař Vilém II. v projevu při otevření pruského Zemského sněmu v lednu 1907 avizoval aktivnější politiku v této věci, zesílily polské akce a protesty. Dne 27. ledna 1907 přinesl list *Neues Wiener Journal* článek, v němž informoval, že pruská vláda zamýšlí v Zemském sněmu předložit návrh zákona, který by dával Osidlovací komisi právo vyvlastnit německé statky, které se dostaly do polských rukou.¹¹³ Někteří předáci rakouských Poláků poukazovali na to, že v zájmu zachování dobrých vztahů k Berlínu se vídeňské ministerstvo zahraničí nehodlá vyjadřovat k pruské politice ve východních oblastech. Toto skutečně Aehrenthal neměl v úmyslu, konec konců on i jeho předchůdci dovedli ocenit korektní stanovisko německých vládních míst, která ignorovala aktivity všenněmeckých elementů v Rakousku s vysvětlením, že se nehodlají vměšovat do vnitřních záležitostí sousedního státu. Rakouský ministr zahraničí vcelku logicky předpokládal, že Berlín v souvislosti s osidlovací politikou v Poznaňsku a Západních Prusích očekává od Vídně podobné stanovisko. Od léta 1907 zesílila v Německu agitace za prosazení vyvlastňovacího zákona.¹¹⁴ Vzhledem k významu hlasů polských poslanců na Říšské radě nemohla brát předlitavská vláda problém na lehkou váhu.

Ministerský předseda Beck i Aehrenthal zahájili v listopadu 1907 jednání s novým předsedou Polského klubu na Říšské radě Glombińskim, který přislíbil podporu vládě při jednáních o rozpočtu i o vyrovnání a tvrdil, že učiní vše, aby Poláci „nezaujali postoj, který by se mohl dostat do rozporu s oficiální zahraniční politikou monarchie“.¹¹⁵ K uklidnění ve Vídni příliš nepřispěla zpráva z Berlína, že kníže Bülow – vykonával rovněž funkci pruského ministerského předsedy – zamýšlí Zemskému sněmu 26. listopadu předložit návrh vyvlastňovacího zákona.¹¹⁶ Bylo zřejmé, že v této otázce Berlín nehodlá brát ohled

¹¹² Telegram Szögyényho ministerstvu zahraničí, Nr. 186, 3. 12. 1906, in: HHStA, PA III, Kt. 163, Berichte 1906.

¹¹³ K působení Osidlovací komise a vyvlastňovací praxi srov. JAKÓBCZYK, Witold, *Pruska komisja osadnicza 1886–1919*, Poznań 1976; PIRKO, Michał, *Niemiecka polityka wywłaszczeniowa na ziemiach polskich w l. 1907–1908*, Warszawa 1963.

¹¹⁴ Důvěrná zpráva legačního rady prince Hohenloheho (zastupoval Szögyényho, který byl od 20. 8. na dovolené) Aehrenthalovi, Nr. 47 B, 28. 8. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180, Preussische Polenpolitik, Enteignungsfrage 1907.

¹¹⁵ Dopis Glombińského Beckovi, 16. 11. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹¹⁶ Telegram Szögyényho Aehrenthalovi, Nr. 195, 24. 11. 1907, přísně důvěrné, in: HH-

na vnitropolitickou situaci spojení, což v podstatě potvrdil i rozhovor velvyslance Szögyényho s novým státním tajemníkem Zahraničního úřadu Schoenem.¹¹⁷

Jen o dva dny později, 28. listopadu, došlo na půdě poslanecké sněmovny rakouské Říšské rady k ostrým útokům v souvislosti s návrhem vyvlastňovacího zákona v pruském Zemském sněmu. Někteří poslanci označili předlohu za „středověké loupežné tažení“ a zásadní ohrožení vlastnických vztahů. Předseda Polského klubu Glombiński poukázal na protiprávní stránku celé záležitosti, která by mohla vést k oslabení spojení

Max Vladimír von Beck, ministerský předseda Předlitavska v letech 1906–1908.

Německa a Rakousko-Uherska. Vyzval předsedu poslanecké sněmovny Weiskirchnera, aby „tlumočil vážné pochyby Poláků na vhodném místě“. Weiskirchner však odmítl tento krok učinit a doporučil obrátit se s interpelací v této věci na předlitavského ministerského předsedu Becka.¹¹⁸

Po této diskusi vyjádřil Aehrenthal znepokojení nad útoky na „spřátelenou a spojeneckou vládu“ a požádal ministerského předsedu Becka, jemuž byla interpelace nakonec adresována, aby „co možná nejrychleji tyto útoky odmítl“.¹¹⁹

StA, PA III, Kt. 180.

¹¹⁷ Již 7. 10. 1907 vystřídal Wilhelm von Schoen, dosavadní německý velvyslanec v Petrohradu, ve funkci státního tajemníka Zahraničního úřadu von Tschirschkyho, který se stal německým velvyslancem ve Vídni. K rozhovoru Szögyényho se Schoenem viz soukromý dopis Szögyényho Aehrenthalovi, 26. 11. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹¹⁸ Blíže srov. FISCHER, Silke I., *Die Beziehungen Österreich-Ungarns zu Deutschland in den ersten Jahren der Ministerschaft Aehrenthals (1906–1908)*, Diss., Wien 1959, s. 69an.

¹¹⁹ Aehrenthal Beckovi, Nr. 1718, 29. 11. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

Současně však vyjádřil výčitky na adresu Bülowa, kterého v souvislosti s předlohou vyvlastňovacího zákona žádal o přihlídnutí k situaci na rakouské politické scéně. „Očekával jsem,“ napsal Szögyénymu, „že kancléř by mi mohl poskytnout protislužbu za můj vskutku přátelský a loajální postoj při zmaření kolektivní demarše ve věci makedonské justiční reformy.“ V podstatě označil postup německého kancléře za nelojální a instruoval velvyslance v Berlíně, aby „jeho námitky tlumočil na příslušném místě“, aniž jej pověřil vyjádřit nějaké omluvy či vysvětlení s ohledem na výpady na půdě Říšské rady.¹²⁰

Německá vláda vcelku logicky nezaujala ke „sporům cizích poddaných“ žádné oficiální stanovisko, neboť soudila, že „každá velmoc si má řešit své vnitřní záležitosti bez vměšování zvenčí“. ¹²¹ Ovšem diplomaté nemohli ponechat věc zcela stranou. O problému hovořil Aehrenthal s novým velvyslancem Tschirschkyem, také státní tajemník Schoen při jednání se Szögyénym vyjádřil naději, že rakouská vláda „jistě najde správný způsob, aby tento případ odstranila ze světa“. ¹²² V dané souvislosti velice ostře reagoval německý tisk, který kritizoval diskusi poslanců na Říšské radě, již jednoznačně odmítl jako vměšování do vnitřních německých záležitostí a odsoudil i Weiskirchnerův postup.¹²³

V pondělí 2. prosince 1907 odpovídal rakouský ministerský předseda v poslanecké sněmovně Říšské rady na interpelaci. „V mezinárodním právu je plně uznávaným a vžitým zvyk, že se nikdo žádným způsobem nesmí vměšovat do vnitřních záležitostí jiného státu,“ konstatoval Beck a dodal: „My, kdož tak starostlivě dbáme na to, aby se nikdo nevměšoval do našich záležitostí, bychom měli respektovat tentýž nárok ze strany druhých.“ V závěru svého vystoupení pak jednoznačně odmítl všechny výpady poslanců vůči spojenci.¹²⁴ Toto prohlášení sice přispělo k uklidnění německého tisku, který začal prezentovat záležitost s interpelací v Říšské radě jako vyřízenou,¹²⁵ ale na druhé straně rozhořčení mezi Poláky trvalo. V Krakově a Lvově proběhla protestní shromáždění, proti nimž musela zakročit policie, předlitavská vláda si nemohla být jista hlasy polských poslanců při hlasování o rozpočtu.

¹²⁰ Telegram Aehrenthala Szögyénymu, Nr. 118, 29. 11. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹²¹ FISCHER, S. I., c. d., s. 71.

¹²² Telegram Szögyényho Aehrenthalovi, Nr. 206, 3. 12. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹²³ Telegram Szögyényho Aehrenthalovi, Nr. 201, 30. 11. 1907 HHStA, PA III, Kt. 180.

¹²⁴ Beckova odpověď na interpelaci, Nr. 4379, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹²⁵ Telegram Szögyényho Aehrenthalovi, Nr. 212, 6. 12. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

Novoklasicistní budova rakouské Říšské rady ve Vídni.

Aehrenthala značně rozladil Bülowův přístup, stěžoval si na „nepatrné ohledy“, cítil se „trapně dotčen“ a v souvislosti s původně plánovanou návštěvou – německý státník měl přijet do Vídně ještě před Vánocemi – zaslal Szögyénymu pokyn požádat říšského kancléře, aby „přirozeně bez jakéhokoli vztahu k posledním událostem [...] pro svou návštěvu zvolil pozdější termín v průběhu příštího roku“,¹²⁶ a jako důvod odkladu uvedl předpokládané zaneprázdnění během jednání delegací. Třebaže Aehrenthal Bülowa „již dříve žádal, aby jej s ohledem na zasedání delegací ušetřil nepříjemností“,¹²⁷ kancléř bral minimální ohled na komplikovanou pozici rakouského ministra zahraničí. Když v souvislosti s pruskou předlohou zákona o vyvlastnění začal bojkot německého zboží v ruském Polsku, musel Aehrenthal navíc čelit představám, že by habsburská monarchie měla těchto potíží Němců využít ve svůj prospěch. „Bylo by škoda ponechat tuto ojedinelou výhodnou

¹²⁶ Přísně důvěrný soukromý dopis Aehrenthala Szögyénymu, 6. 12. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹²⁷ CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, sv. 1, Die Zeit der Annexionskrise 1906–1909, Wien, Berlin, Leipzig, München 1921, s. 529.

příležitost nevyužitou,“ psal do Vídně rakousko-uherský generální konzul ve Varšavě Ugron a vyjádřil přesvědčení „když se nám v některých průmyslových odvětvích podaří pevně uchytit, udrží se úspěšně i v budoucnu a budou schopna konkurovat německému zboží“. ¹²⁸ Podobné impulsy musel Aehrenthal přirozeně odmítnout, neboť si byl vědom komplikací, které by navrhované kroky mohly vyvolat.

Krátce po zahájení zasedání delegací 19. prosince 1907 musel Aehrenthal znovu odmítnout výhrady polských a českých poslanců jako nepřipustné vměšování do vnitřních záležitostí Německa. ¹²⁹ V Berlíně Szögyény vytrvale upozorňoval kancléře Bülowa na obtížnou situaci, do níž se předlitavská vláda dostává v důsledku projednávání předlohy zákona o vyvlastnění v pruském Zemském sněmu. Kancléř doporučil uklidnit situaci důraznějším prezentováním skutečnosti, že podle zmíněného zákona bude moci dojít k vyvlastnění jen v ojedinělých krajních případech. Z jeho strany však šlo spíše o pokus zastřít možný budoucí vývoj v této věci. „Tvrzení knížete Bülowa je nepochybně v rozporu se skutečností, že došlo k významnému zvýšení [finančních prostředků – pozn. autora] fondu pro vyvlastňovací účely,“ konstatoval suše rakousko-uherský velvyslanec. ¹³⁰ Szögyény také vyvíjel značné úsilí, aby přiměl Bülowa načasovat jednání o předloze tak, aby neprobíhala 27. ledna 1908, kdy měl Aehrenthal vystupovat se svým exposé před Výborem uherské delegace pro zahraniční záležitosti, což by polští poslanci z delegace Říšské rady mohli považovat za nevhodnou provokaci. ¹³¹ Bülow přislíbil vyhovět tomuto požadavku, ale zároveň upozornil rakouského diplomata, že sotva půjde konečné projednávání předlohy přesunout až do doby po skončení jednání delegací. Aehrenthal nařídil Szögyénymu „upozornit kancléře na vážnost

¹²⁸ Zpráva Ugrona Aehrenthalovi, Nr. 31, 12. 12. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹²⁹ V dopise Berchtoldovi ze 4. 1. 1908 se Aehrenthal zmínil o svých potížích v delegacích kvůli předloze pruského vyvlastňovacího zákona. Současně vyjádřil názor, že pruský postup vůči Polákům nebude přijat negativně Ruskem, neboť „v Petrohradu vane s ohledem na polské aspirace mrazivý vítr“, in: Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), Fond G 138 (Rodinný archiv Berchtoldů), Kt. 133, inventární jednotka (dále jen inv. j.) 462/1.

¹³⁰ Dopis Szögyényho Aehrenthalovi, 24. 12. 1907, in: HHStA, PA III, Kt. 180.

¹³¹ Srov. Telegram Aehrenthala Szögyénymu, Nr. 8, 11. 1. 1908, in: HHStA, PA III, Kt. 181 – Preußische Polenpolitik. Enteignungsfrage 1909–1914, 1917 1918.

Zasedací sál rakouské Panské sněmovny.

situace¹³² a dopisem z 15. ledna 1908¹³³ požádal rakouského ministerského předsedu Becka, aby se pokusil prosadit ukončení jednání delegací do půle února 1908, což by mu pomohlo vytvořit prostor pro vyjednávání s Berlínem o případném přesunu projednávání předlohy. Poslanecká sněmovna pruského Zemského sněmu schválila Zákon o vyvlastnění při třetím čtení 18. ledna 1908 a postoupila ho k posouzení Panské sněmovně, kde začalo příslušné jednání 30. ledna 1908, jediný den před Aehrenthalovým vystoupením před Zahraničním výborem rakouské delegace. Bülowovy sliby, že nedopustí „termínovou kolizi“ se ukázaly planými a rakouský ministr zahraničí opět musel čelit výhradám proti pruské politice v polských oblastech. Dne 27. února schválila zákon i Panská sněmovna.

Kancléř Bülow poděkoval Aehrenthalovi osobním dopisem¹³⁴ za jeho rozhodný odpor vůči pokusům vměšovat se do vnitroněmeckých záležitostí.

¹³² Telegram Aehrenthala Szögyényemu, Nr. 15, 15. 1. 1908, přísně důvěrné, in: HHStA, PA III, Kt. 181.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Bülow Aehrenthalovi, 17. 2. 1908, in: HHStA, PA I (Allgemeines, rot), Geheime Akten, Liasse XXXVIII, Kt. 484.

Obsah ministrovy odpovědi do Berlína z 11. března 1908 však zdaleka nebyl jednoznačný. Sice se znovu přihlásil k principu „nevměšování“, ale na druhé straně si neodpustil poznámku, že „tato předloha vyvolala u všech národů monarchie nepříznivý dojem, Němce nevyjímaje“, a snažil se vysvětlit svému německému partnerovi, že pro předlitavskou vládu jsou důležité nejen postoje rakouských Němců, popřípadě Maďarů, ale musí se ohlížet i na stanoviska Poláků a Čechů.¹³⁵ Aehrenthal přirozeně nemohl očekávat, že německý kancléř kvůli zachování stability spojeneckého svazku bude prosazovat změnu politiky v polských oblastech. Na druhé straně je pravdou, že Bülow v daných souvislostech projevil pramalé pochopení pro problémy mnohonárodní monarchie a nedokázal zaranžovat věci tak, aby alespoň vyhověl Aehrenthalovým v podstatě jen dílčím taktickým požadavkům. Celá záležitost, byť nešlo o „vysokou politiku“ na mezinárodní scéně, rozhodně neovlivnila vztah Vídně a Berlína v pozitivním směru.

Také v souvislosti s druhou mírovou konferencí, která probíhala od 15. června do 18. října 1907 v nizozemském Haagu, se místy projevila ve vztahu spojenců disharmonie.¹³⁶ Podobně jako v případě první konference vyvíjelo důležitou aktivitu Rusko, které již v dubnu 1906 předložilo předpokládaným účastníkům návrh programu.¹³⁷ Během návštěvy Berlína koncem října 1906, veden snahou zajistit Rusku co nejvýhodnější výchozí pozici, ruský ministr zahraničí Izvolskij navrhl Němcům společný postup na konferenci. Ti sice na tento podnět reagovali pozitivně, ale vyhradili si projednání programových bodů se spojencem. S tímto úkolem byl vyslán do Vídně tajný legační rada v právním oddělení Zahraničního úřadu Dr. Johannes Kriege.¹³⁸ Aehrenthal vyslovil souhlas s ideou, aby centrální mocnosti na konferenci koordinovaly svůj postup s Ruskem, na druhé straně však doporučil projednat podstatné

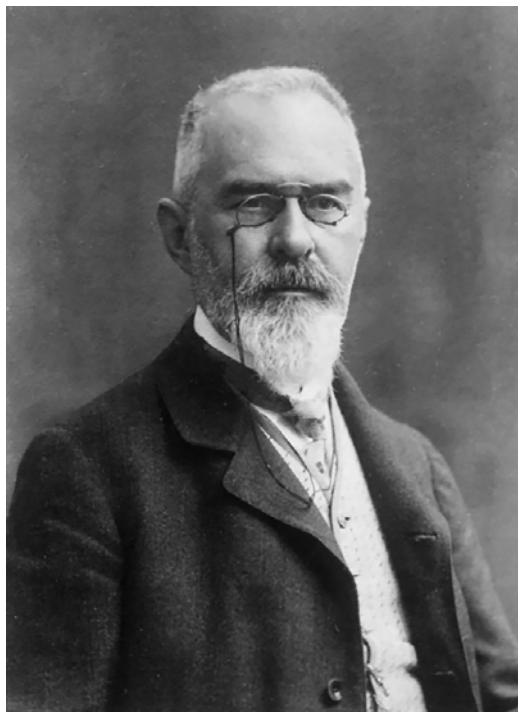
¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Pramenný materiál k německé účasti na konferenci, in: GP, sv. XXIII/1,2; k rakouské účasti viz HHStA, Archiv des österreich-ungarischen Aussenministeriums, Administrative Registratur (dále jen Ad. Reg.), Fach 60, Kt. 65, 66 (Vorbereitung zur zweiten Haager Friedenskonferenz 1907), Kt. 67–74 (Die zweite Haager Friedenskonferenz 1907).

¹³⁷ Nóta předložená ruským velvyslancem v Berlíně hrabětem Osten-Sackenem státnímu tajemníku Zahraničního úřadu Tschirschkyemu, Nr. 704, Berlin 3. 4. 1906, in: GP, sv. XXIII/1, Nr. 7802, s. 66–68.

¹³⁸ Telegram Bülowa velvyslanci ve Vídni Wedelovi, Nr. 2, 2. 1. 1907, in: GP, sv. XXIII/1, Nr. 7828, s. 101.

věci předem a „neinformovat Petrohrad, že jsme se již dorozuměli“.¹³⁹ V této souvislosti pak jeho souběžný pokyn velvyslanci v Petrohradu Berchtoldovi, aby Izvolskému nabídl důvěrnou výměnu informací o bodech programu, působí přinejmenším podivně.¹⁴⁰

Profesor Heinrich Lammasch.

Ve čtvrtek 24. ledna 1907 začala ve Vídni jednání, jichž se kromě oficiálních zmocněnců Kriegera a barona Méreya účastnili z německé strany velvyslanec Wedel, z rakouské dvorní rada Weil a známý politik a proslulý znalec mezinárodního práva profesor Heinrich Lammasch.¹⁴¹ Klíčový problém během přípravných jednání představovala otázka odzbrojení, s níž se na konferenci chystali vystoupit Britové. Berlín tuto iniciativu rozhodně nevítal, proto němečtí diplomaté s uspokojením zaznamenali, že i ve Vídni „je považována otázka odzbrojení za nepřijatelnou, ať již by šlo o programový bod, či téma oficiální diskuse

zaznamenané v protokolu mimo program“,¹⁴² a pokusili se pro odmítnutí získat i Rusko. Podmínky pro dosažení tohoto cíle byly příznivé, neboť podle

¹³⁹ Telegram Wedela Zahraničnímu úřadu, Nr. 6, 13. 1. 1907, in: GP, sv. XXIII/1, Nr. 7830, s. 102.

¹⁴⁰ Telegram Aehrenthala Berchtoldovi, 13. 1. 1907, in: HHStA, Ad. Reg., Fach 60, Kt. 65.

¹⁴¹ K Lammaschově účasti na druhé Haagské mírové konferenci srov. LAMMASCH, Marga, SPERL, Hans (eds.) *Heinrich Lammasch: Seine Aufzeichnungen, sein Wirken und seine Politik*, Wien 1922; VEROSTA, Stephan, *Theorie und Realität von Bündnissen. Heinrich Lammasch, Karl Renner und der Zweibund (1897–1914)*, Wien 1971, s. 1–28.

¹⁴² Telegram Wedela Zahraničnímu úřadu, Nr. 18, 26. 1. 1907, in: GP, sv. XXIII/1, Nr. 7834, s. 108.

Konference v Haagu v roce 1907.